

Erginer, Gürbüz 1969-1970 “Uşak Takvimi” (Danışman: Sedat Veyis rnek), Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsü.

A.Ü.D.T.C.F.

ETNOLOJİ KÜRSÜSÜ

LİSANS TEZİ

UŞAK TAKVİMİ

1969-1970

19777

Gürbüz Erginer

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>SAYFA</u>
ÖNSÖZ	
I- GİRİŞ	1
II- UŞAK KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ	2
III-İDARİ DURUM	4
IV- NÜFUS DURUMU	4
V- COĞRAFİ DURUM	5
VI- UŞAK'IN TARİHÇESİ	7
VII- TAKVİM NEDİR?	8
A- TAKVİMİN MENŞEİ	8
B- ESKİ TÜRK TAKVİMİ	11
C- MİLÂDİ TAKVİM	15
D- HİCRİ TAKVİM	16
E- RÛMİ TAKVİM	17
F- HALK TAKVİMİ	18
VIII- UŞAK TAKVİMİ	19
A- UŞAK'TA AYLARIN ADLANDIRILIŞI	19
B- UŞAK'TA GÜNLERİN ADLANDIRILIŞI	20
IX- DİN İLE İLGİLİ BELLİ GÜNLER	23
A- ÜÇ AYLAR	23
1- RECEP	23
2- ŞABAN	23
3- RAMAZAN	23
B- DİNSEL BAYRAMLAR	24
C- ADAK ADAK NEDİR, NASIL OLUR?	27
D- KANDİL NEDİR, NASIL OLUR ?	29
E- DİNSEL ANLAMDA KİNA YAKIMI	32
F- AŞURE VE DAĞITIMI	34

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>SAYFA</u>
X- DİN DIŞI BELLİ GÜNLER	35
A- YILIN BÖLÜNÜŞÜ	35
1- KASIM	35
a-KASIM	36
b-ZEMHERİ	36
c-HAMSİN	37
d-SAYILI	37
e-CEMİLELER (CEMRELER)	37
f-MART DOKUZU, DOKUZUN DOKUZU, ABRUL BEŞİ, DURNA GEÇİŞİ, LEYLEK KİŞİ, OĞLAK KİŞİ	38
2- HIDRELLEZ	41
a-HIDRELLEZ	41
b-BAĞ BUDAMA, KALEM AŞISI ZAMANI	46
c-GÜN DÖNÜMÜ	46
d- SAN (SAM RÜZGÂRLARI)	48
e- ÜZÜMLERE BEN DÜŞME ZAMANI	49
f- EYYAMBUHUR (EYYAM-I BAHUR)	49
g- KAMPANYA	50
h- KOC KATIMI	51
i- DİĞER KONULAR	54
B- GOCA YANGIN	61
C- YUNAN'IN GELİŞİ VE KAÇIŞI	61
D- RESMİ BAYRAMLAR	61
XI- RÜZGÂRLAR VE HAVA TAHMİNLERİ	63
XII- UŞAK TAKVİMİNDE ATA SÖZLERİ	65
ŞEKİLLER	
SONSÖZ	
BİBLİYOGRAFYA	

Ö N S Ö Z

Takvimin, fert yada toplum hayatındaki yeri ve önemi tüm insanlıkca kabul edilmiştir. Her insan grubunun, kendi yaşantısı dahilinde bilincine vardığı, zamanı parçalamak ve bazı olayların yerini zaman süreci içinde noktalamak suretiyle meydana getirdiği özel bir takvimi vardır.

Çeşitli devirlerde, çeşitli milletler, çeşitli takvimler meydana getirmişlerdir. Toplumlar arasında sivrilmeye ve uygar toplumlar seviyesine erişmede takvimin önemi küçümsenemez.

Bugün etnolojik araştırmada en geçerli metod saha (yerinde müşahede) metodudur. Bu metodu uygulayarak, Uşak ili, merkez ilçesi ve 9 köyünde zaman süreci içinde işaretlenmiş, belirli devir ve anlara, bunlarla ilgili çeşitli inanç ve uygulamaları tesbit ettim.

Araştırmam sırasında büyük yardımlarını gördüğüm; Uşak Halk Eğitimi Merkezi Başkanı sayın Sabri Kırılı'ya, ilk okul öğretmeni ve folklorcu sayın Nevzat Sebüktay'a, babası Süleyman Sebüktay'a ve isimlerini zikredemediğim Uşak yerli halkına, sayısız köylü kardeşime gösterdikleri anlayış ve yakınlıktan dolayı teşekkür ederim.

Ayrıca her konuda olduğu gibi tezimin hazırlanışında da büyük yakınlığını ve yardımını gördüğüm Sayın Hocam Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek'i saygı ve minnetle anarım.

7-ocak-1970

ANKARA

I- G İ R İ Ő

Yapmış olduğum bibliyografik araştırmada mahalli takvim ile ilgili sadece bir tek çalışmaya rastladım. Bu çalışma

"Kayseri Takvimi"⁽¹⁾ adlı yapıtıdır. Bunun dışında çeşitli dergilerde mahalli takvimin sadece bir parçasını anlatan, genellikle Hidrellez ve Koç Katımı konularına değinen kabarık makale yanında, rumi, miladi, islâm takvimlerini anlatan bir kaç eser ile Osman Turan'ın "Oniki Hayvanlı Türk Takvimi"⁽²⁾ eserinden başka hiç bir kaynağa rastlamadım.

Çalışmada, konuyla ilgili çeşitli takvimlerin açıklanmasından sonra, Uşak ili, merkez ilçesi ve 9 köyünde 3 aylık bir çalışma ile topladığım malzemeyi, bunlarla ilgili batıl itikat ve uygulamaları sundum.

Türkiye Etnolojisi açısından büyük faydalar sağlayacak olan mahalli takvim çalışmalarının artırılması ile çok yönlü malzeme eksikliğinin bir kısmının giderilebileceğine inanıyorum.

Bu konuda araştırmasını yaptığım köyler çalışmam sonundaki haritada işaretlenmiştir.

1 Şefik Türker, Kayseri Takvimi,

2 Osman Turan, Oniki Hayvanlı Türk Takvimi, A.Ü.D.T.C.F. yayınları Tarih serisi No: LKV, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1941

Bu bahisten de anlaşıldığı gibi, Uşak adı eskiden beri "Aşıklar Diyarı," anlamını taşımaktadır. Bahiste söz konusu kelimenin çift (Ş) ile yazıldığı görülüyor. "Uşşak," kelimesi, Arapça "aşık," kelimesinin çoğuludur, "aşıklar," anlamına gelmektedir.

Milli şairimiz Ömer Bedrettin Uşaklı, (Uşak için) adlı şiirinde; "Aşıklar diyarı olduğun belli

Bir şarap rengi var akşamlarında," mısraları ile de il adının (Aşıklar Diyarı) anlamına geldiğini belirtmiştir.

İl adının (Aşıklar Diyarı) anlamını karşıladığı hususunda ittifak vardır. 15/ Temmuz/1953 tarih ve 6129 sayılı kanunda şehrin adı tek (Ş) ile "Uşak," olarak değiştirilmiştir.¹

¹ Yıllık, İbid., s.65

Bu bahisten de anlaşıldığı gibi, Uşak adı eskiden beri "Aşıklar Diyarı" anlamını taşımaktadır. Bahiste söz konusu kelimenin çift (Ş) ile yazıldığı görülüyor. "Uşşak" kelimesi, Arapça "aşık" kelimesinin çoğuludur, "aşıklar" anlamına gelmektedir.

Milli şairimiz Ömer Bedrettin Uşaklı, (Uşak İçin) adlı şiirinde; "Aşıklar diyarı olduğun belli

Bir şarap rengi var akşamlarında,, mısraları ile de il adının (Aşıklar Diyarı) anlamına geldiğini belirtmiştir.

İl adının (Aşıklar Diyarı) anlamını karşıladığı hususunda ittifak vardır. 15/ Temmuz/1953 tarih ve 6129 sayılı kanunda şehrin adı tek (Ş) ile "Uşak,, olarak değiştirilmiştir.¹

1 Yıllık, İbid., s.65

II- UŞAK KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ

Uşak kelimesi Türkçe olup, isimdir.

A- Sözlük anlamı:

- 1- Çocuk.
- 2- (isim takımlarında belirtilen halinde) Şu veya bu bölgenin halkından erkek; "Karadeniz uşağı, Anadolu uşağı."
- 3- Erkek hizmetçi¹

B- İl'in hakiki ismi ve anlamı.

İl'in hakiki adı "UŞŞAK" dır. Yaşlılar, tren istasyonundaki yeni isim levhasının altında, duvar bünyesinde kabartma olarak "UŞŞAK" kelimesinin varlığını hatırlıyor ve söylüyorlar. İl'e bu adın ne zaman ve neden verildiği kesin olarak bilinmemektedir.

"Uşşak ismine rastlanan en eski yazılı belge, Uşak Evkaf dairesinde bulunan (Hacim Sultan Zaviyesi Vakfiyesi) suretidir. Bununla ilgili olarak verilen tarih, Hicrî 721, Milâdî 1321'dir.²"

Yazılı belgelerden birinde "Evsafı Kal'ai Şah İshak yani şehri Uşşak" cümlesini görüyoruz.³ İlimizde bulunan bazı düşünür-lere göre (İshak) kelimesi zamanla dil dönüşümüne uğramış ve (Uşşak) durumuna geçmiştir. Bu görüş bugün için geçerli değildir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Uşak ile ilgili bahsin bir yerinde:

"Bu şehrin bağ ve bağçesi çokdur Ve abı havanın letafetinden mahub ve mahubesine haddi hasır olmadığından üşşakı çokdur Anıçün Uşşak şehri derler Mahubları üşşak perestlerdir Hakikatülhal bu şehre bir garibüdiyar kimesne gelüp bir iki gün mihman olsa elbette aşık olması mukarrerdir," denmektedir.

1 Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Uşak maddesi, Ankara, 4. baskı.

2 1967 Uşak İl Yıllığı, İstanbul, Sulhi Garan, 1968, s.64.

3 Çelebi, Evliya: Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1671-1672, İstanbul, Milli Eğitim Yayınevi, 1935, Cilt 9 s.38

III- İDARİ DURUM

Bugün Uşak ili, merkez ilçeye bağlı Güre bucağı dışında 6 ilçeye ayrılmıştır. Merkeze bağlı Güre bucağı dahil 250 köy mevcuttur. İlçeleri, bunlara bağlı köy sayısını ve yüzölçümlerini gösteren tablo aşağıdadır.¹

İlçe	Bucak	Köy sayısı	Yüzölçümü Km ²
1- Merkez	Merkez	54	1333
	Güre	15	
2- Banaz	Merkez	44	1063
3- Eşme	"	71	1338
4- Karahallı	"	15	323
5- Sivaslı	"	22	486
6- Ulubey	"	28	798

IV- NÜFUS DURUMU

1965 sayımına göre Uşak ili, Türkiyede nüfusu 20,001 den fazla 107 iskân yeri arasında 35,517 kişilik nüfusu ile 50. sırayı işgal etmiştir.¹

Son üç sayımda merkez ilçe nüfusu şöyle bir dağılım ve artış göstermiştir.

Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
1955	11,611	11,885	23,496
1960	14,090	14,931	29,021
1965	17,219	18,298	35,517

1965 sayımında il nüfusu 190,536'dır.

¹ Rakamlar ve sıra 1967 Uşak İl Yıllığından alınmıştır. İlçe sınırları ve köylerini gösteren harita ilişikte sunulmuştur.

V- COĞRAFİ DURUM

A- KONUMU: Uşak, Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu eşiği üzerinde yer alır. İlin kuzey, kuzeydoğu, doğu kesimleri dağlarla, güney ve güneybatı kesimleri yüksekliği 1000 metrenin altında ovalarla kaplıdır.

5314 kilometrekarelik bir alana sahip bulunan Uşak ili, 38 derece 12 dakika ve 39 derece 50 dakika kuzey enlemleri ile 28 derece 48 dakika ve 29 derece 57 dakika doğu boylamları arasında yer almaktadır.

İl arazisini kuzeyden Kütahya ilinin Gediz ve Altıntaş; doğudan Afyon ilinin Sandıklı ve Sincanlı; güneyden Denizli ilinin Çivril, Çal, Güney; batıdan Manisa ilinin Sarıgöl, Kula ve Selendi ilçeleri çevrelemektedir.

B- YER ŞEKİLLERİ: İl arazisinin ortalama olarak %37,5'i dağlık; %33'ü yayla; %54'ü ova; %53,8'i de dalgalıdır.¹

1- DAĞLAR: İlin kuzey, kuzeydoğu ve doğu kesimlerindeki dağlar bir silsile halinde bulunmakta ve kuzeyde Afyon; doğuda Kütahya illerinden ayırmaktadır.

Yüksekliği 2312 metreyi bulan Murat Dağı, ilin kuzeyinde (Uşak-Kütahya arasında) yer almakta ve ilin önemli bir arızasını teşkil etmektedir. Bunun güneyinde bulunan Elma Dağı da Uşak ovasının kuzeyinde 1805 metreye yükselir.

¹ Rakamlar 1967 Uşak İl Yıllığından alınmıştır.

İlin diğeri önemli bir arızası; Sivaslı ilçesinin doğusunda yer alan 1990 metre yüksekliğindeki Bulkaz dağıdır. Bu dağın doğu kesimleri Afyon ili sınırları içinde kalır.

2- OVALAR: Uşak ilinin en önemli ovaları; Büyük Menderes nehrinin kollarından olan Banaz Çayının suladığı Banaz Ovası ile bunun batısında bulunan Uşak ovasıdır.

İlin güney ve güneybatı kısımları küçük tepelerle kaplı olup, batı yakası Gediz vadisi üzerinden Ege Bölgesine açılmaktadır.

3- AKARSULAR: İlin önemli olan iki akarsuyu; Banaz Çayı ile Gediz Nehridir.

Büyük Menderes'in yukarı havzasının bir kısmını teşkil eden Banaz Çayı, ilin en önemli akarsuyudur. Kuzey-güney doğrultusunda akarak Denizli ili sınırları içinde Büyük Menderes'e karışır.

İlin kuzeybatı köşesinden geçen ve Güre bucağı yakınlarında batıya yönelen ikinci büyük akarsu Gediz Nehridir. Her iki nehrin ana kaynakları Murat Dağındadır.

VI- UŞAK'IN TARİHÇESİ

İlin üzerinde bulunduğu toprakların tarihi İ.Ö.2500'lere dayanır. Çeşitli tarihsel hadiselerle sahne olan Uşak:

"1071 Malazgirt zaferinden sonra,Suytan Alp-Arslan,kuzeni Anadolu Faatihi ve Türkiye devletinin kurucusu Kutalmışoğlu Gazi I.Sultan Süleyman Şah'a Anadolunun fethini emretmiştir. Uşak'da bu sıralarda Selçuklu Türk orduları tarafından fethedilmiş ve henüz teşekkül eden genç Türkiye devletine katılmıştır.....

Büyük Türk Hakanı Timur'un 1402 yılında,Ankara'da Osmanlılara indirdiği darbe üzerine,Yıldırımın ortadan kaldırdığı beylikler tekrar dirilmiş,bu arada Uşak ve çevresi'de Karamanlılar eline geçmiştir. 12 sene Karamanlılara tabi olan Uşak 1414'de tekrar Germiyanlılara tabi olmuştur. Hicrî 822,Milâdiye 1419 tarihli Uşak'taki Kavşit Çeşmesi kitabesinden,Uşak'an bu tarihlerde Germiyanoğlu Yakup Beyin idaresi altında bulunduğu anlaşılmaktadır.

Yakup Bey,1429'da ölünce,vasiyeti üzerine Germiyan ülkesi, Osmanlı devletine geçmiştir. Bu sırada Osmanlı tahtında ikinci Murat bulunuyordu.

Böylece Uşak ve çevresi 1429 yılından itibaren (29/Ağustos/1920- 1/Eylül/1922 tarihleri arasında Yunan işgali hariç) Osmanlı hakimiyetine geçmiş ve Kütahya'ya bağlı bir kaza merkezi olarak kalmış,en nihayet Uşak,15/ Temmuz/1953 vilâyet (il)merkezi olmuştur¹..

¹ Yıllık,İbid., s.64

VII- TAKVİM NEDİR ?

Sözlük anlamı; Arapça bir kelime olup; doğrultma, düzeltme, yoluna koyma anlamlarına gelir.

Takvimi; bir olayı, devamlı bayram ve bilinmesi gerekli bir devreyi, günleri zaman süreci içinde, bir toplumun üyeleri tarafından bilinen, belirli noktalara oturtmayı sağlayan bir düzen, tesbiti kolaylaştıran bir anlar tablosu olarak tanımlayabiliriz.

Eski çağlardan bu yana, çeşitli toplumlar tarafından, çeşitli takvimler meydana getirilmiş ve takvim giderek bir takım aşamalar sonucu bu günkü üniversal şeklini almıştır.

A- TAKVİMİN MENŞEİ

Fransız Sosyoloji Okulu kurucusu Durkheim'e göre; biz parçalara ayrılmamış bir zaman düşünemeyiz¹. Zaman tasavvuru, onun farklı anlara bölünebilmesi ile mümkündür. Bu durumda bir farklılaşma söz konusudur. Bu işâ fert hayatında mevcuttur. "Höfding'e göre (kategori olarak bir zaman tasavvuru ancak bekleyiş ve hatırlama ile mümkün olabilir.)"²

Herşeyin kavramında olduğu gibi zaman kavramı da akıl yürütme yolu ile mümkündür. Fert, bekleyiş yoluyla "geleceği", hatırlama yoluyla "geçmişini", zihnin akıl yürütme durumundaki anla "hal'i", ve bunların karşılaştırması ile de aralarındaki farkı idrâk eder.

¹ Oner, Necati; Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi, A.Ü.İ.F. yayınları LXV, A.Ü. Basımevi, 1965, s.13
² İbid., s.13'den, "Höfding, La Pensée Humaine, s.188."

Ancak Durkheim'e göre bu tasavvur ve idrâk yeterli değildir.¹ Zira fert,bekleyiş içindeki noktayı -gelecekte beklenen olayı- ve geçmişteki hatırlanacak noktayı,içinde yaşadığı toplumun üyeleri tarafından zamanın akışı içinde noktalanmış belirli ve mümkün olaylar serisi içine yerleştirmek mecburiyetindedir.

Görülüyor ki belirli ve mümkün olaylar,zaman akışı içine toplum tarafından yerleştiriliyor. Böylece fert,toplumun üyesi olarak zaman süreci içindeki belirli noktaları kendisine mal ediyor ve bu vesile ile geçmişi,geleceği,hal'i idrak edebiliyor.

Yukarıda sözü edilen farklılaşma sorunu doğrudur. Fakat okul mensupları bu hususta;"Bu farklılaşma deneyle tayin edilen tabii olayların devirli oluşundan (Périodicité) değil de toplumsal ihtiyaçlardan meydana geliyor...

Onlarca zamanın bölümlerini ifade eden takvim dinseldir.²

"Takvim ritlerin devirli oluşunun düzenidir."³

"Zamanın ritmi deney tarafından tesbit edilen tabii devirlerin zaruri olarak modelleri değildir. Toplumlar bizzat kendilerinde onu teşkil etmek vasıta ve ihtiyaçlarına maliktirler."⁴

Ve zaman taksimleri toplum içinde bir anlaşmanın eseridir.⁵

"Günlere,haftalara,aylara,ayrılmalar;ritlere,bayramlara ve merasimlere tekabül eder."⁶

Fransız Sosyoloji Okulu mensupları,zaman idrâki konusunda haklıdırlar.Ancak,farklılaşma meselesindeki tabii olayların devirli (Périodicité) liği hissesini inkâr etmemek gerek. Oysa,farklılaşma kavramında gece-gündüz,yaz-kış gibi devri ve tabii olayları birinci plânda kabul etmek gerekir.

¹Öner,İbid., s.14

² İbid., s.14

³ İbid., s.14'den "Hubert et Mauss,Mélanges d,Hitorie des Religions, s.228

⁴ İbid., s.219

⁵ İbid., s.213-219

⁶ Öner,İbid., s.14'den "Durkheim,Les Formes Élémentaires, s.14-15

Zira, yukarıda belirttiğim belirli ve mümkün olaylar silsilesi, zaman süreci içerisinde toplum tarafından da yerleştirilse, kesin bir yere oturtulamaz ve akış içinde boşlukta kalırlar.

Bu sebeptendir ki, farklılaşmada devrî hareketleri ön plâna almak gerekir, kanısındayım.

Sonuç olarak: İlkellere dayanan araştırmalar, takvimin kökeninin dinsel olduğunu kabul ettirmektedir.

B- ESKİ TÜRK TAKVİMİ

Yazılı belgelerden edindiğim bilgiye göre, Türk Takviminin istinad ettiği heyet 20,000 seneden daha önceki bir devirde meydana getirilmiştir.⁽¹⁾

Ancak, bu denli bir geçmişe sahip olan Türk Takviminin, çeşitli Türk kavimleri tarafından çeşitli coğrafi bölge ve ayrı yaşantılar içerisinde meydana getirilmesi sebebiyle, zamanımızda sistemleştirilip tam bir bütün halinde ortaya konulmasının imkânsızlığı tabiidir.

Elde bulunan kaynaklara göre, Hatay ve Uygurların kullandıkları Türk takvimi güneş ve ayın devrî hareketlerine göre iki kısımlı olarak tanzim edilmiştir.

Birinci kısım, yani güneşe göre meydana getirilmiş olan takvimde zaman, 10'luk, 12'lik, 60'lık ve 180'lik sene devirlerine bölünmüş olup, bir sene 24 ay, bir hafta 60 gün, bir gün 12 saattir. Bu takvimde senebaşı olarak kış mevsiminin tam ortası, gün başlangıcı olarak da gecenin tam ortası alınmıştır.

Bu takvimde "Bütün eski milletlerin yaptıkları gibi asıl tarih mebdeini farz ve itibar ettikleri hilkati alem zamanından almakla beraber..."

26/Kânunusani/1263 "1264" Milâdî senesine tesadüf eden 160 "180" lık devir başını yeni bir mebdei tarih intihap etmişler ve buna Cengiz mebdei ismini vermişler...²

1 ~~Prof.~~ Prof. Fatin Gökmen, Eski Türklerde Heyet Ve Takvim, Türk Tarih Kongresi 20-25-Eylül 1937 zabıtları, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, İstanbul, 1937, s.841

2 İbid., s.836

esas başlangıç olarak alemin yaratılışı alınmıştır. Fakat Cengiz'in hakan oluşu, Türklük aleminde önemli bir hadise olması sebebiyle bu başlangıç değiştirilmiş ve yeni başlangıca isme izafeten "Cengiz mebdei," adı verilmiştir.

Takvimin ikinci, yani kamer (ay) ile ilgili kısmı şöyledir: Ay, yere uyararak güneş çevresinde de ayrıca dolandığından, hakiki kavuşumu (güneş, yer ve ayın bağıl duruma geçmeleri) takibeden gece yarısı aybaşı olarak alınmıştır. Bu düzen güneş senesine, sene başından ortalama 15 günden fazla ayrılmamak üzere bağlanmıştır. Bağıl temin için bir artık yıl kabul edilmiştir.¹

Bu takvimin hazırlanışında, eski milletlerin ayın hareketlerine göre meydana getirilmiş takvimlerindeki gibi aybaşı olarak kavuşumun ortası değil başı esas alınmıştır. Böyle bir işlem için ise, hakiki kavuşumu tayin etmek, bunun içinde güneş ve ayın hareketlerini çok iyi bilmek gerektir. Bu durumda sözü edilen takvim çok ince hesapları gerektirir.²

Bu takvimle ilgili olarak, Türkler'in 12 hayvan üzerine kurulmuş bir takvimleri daha vardır. Bu takvim, İslâm-Türk âlimleri tarafından; "Tarih-i Türkî, Tarih-i Türkistan, Tarih-i Khata, Uygur veya Sâl-i Türkân (Türk yılı)"³ şekillerinde isimlendirilmiştir.

1 Gökmen, İbid., s.836

2 İbid., s.836

3 Turan, Osman: 'Oniki Hayvanlı Türk Takvimi, A.Ü.D.T.C.F. Tarih Yayınları, No: LKV, İstanbul, Cumhuriyet Mat., 1941, s.24

Takvimde yıllara adını veren hayvanlar sırası ile
günlardir¹

I- Sığan (sığan)	VII- Yond (At)
II- Ud (Sığır)	VIII- Koy (Koyun)
III- Bars (Pars)	IX- Biçin (Maymun)
IV- Tavışgan (Tavşan)	X- Taguk (Tavuk)
V- Lu (Ejder)	XI- İt (Köpek)
VI- Yılan (Yılan)	XII- Tonguz (Domuz)

(Bazı kaynaklar 12 hayvanın isimlerini küçük değişikliklerle vermektedirler.)

Bu takvimde bir gün (gece-gündüz); güneşin, bir mahal meridyeni üzerinden iki geçişi arasındaki zamandır. Bir gün 12 eşit parçaya bölünmüş olup, her parçaya "Çağ," tabir edilmiştir¹. Zamanımıza göre bir çağ 2saati karşılamaktadır. Bir çağ'ın sekizde-biri "Keh veya Geh," adlandırılmıştır. Böylece bir keh 15 dakika yani saatin dörtte-birine eşittir. Gün başlangıcı olarak gece yarısı kabul edilmiş olup, sığan çağının tam ortası olan 5. keh'in başlangıcı alınmıştır.

Bu taksim dışında günü 10,000 eşit kısma bölen ve her birine "Feng veya Fen," tabir edilen diğer bir taksim daha vardır. Bizim hesabımıza göre bir feng 8,64 saniyeye denktir².

Oniki Hayvanlı Türk Takviminde 12'li devreden başka birde 10'luk devre vardır³.

1 Bu 12 çağ, isimlerini belirttiğim 12 hayvanın adlarını aynı sıra ile alırlar.

2 Turan, O.: İbid., s.27

3 Gökmen, F.: Op.cit., s. 835

Bu iki devrenin birleşmesinden 60'lık ve 60'lık üç devreden de 180 yıllık diğer bir devre meydana getirilmiştir¹. Bu üç devrenin birincisine Şang-Yuan (ilk başlangıç); ikincisine Çong-Yuan (orta başlangıç); üçüncüsüne Hia-yuan (son başlangıç) adları verilir.

180 yılı aşan zaman hesapları için yaradılıştan itibaren işlem yapılır².

Şarkın en büyük alimlerinden ve heyetşinastlarından "Tûsî'nin verdiği hesaba göre hilkat'dan Cengiz-yuan (Cengiz mebdei) devresinin başlangıcına değin 8863 Wen -bir wen 10,000 yıldır-, 9679 yıl geçmiştir. Bunu 1 Ferverdî 633 Yazdicert yılında gösterirler ki Milâdî 1264'e tekabül eder.³

Oniki Hayvanlı Türk Takvimi'nde yıllar güneş yılı değildir. Burada yıl neyyireyni /ay-güneş/ yılıdır.

Aylar kamerî olup şu şekilde sıralanır; "Aram ay, ikinci ay, üçüncü ay, dördüncü ay, besineç ay, altıncı ay, yedinci ay, sekizinci ay, tokuzuncu ay, onuncu ay, bir yigirmineç (yirmiye bir, yani onbirinci) ay, çakşabut ay"⁴ Ayların kamerî olması sebebiyle onların teşkil ettiği yıl da kamerîdir.

Oniki Hayvanlı Türk Takviminde yılbaşı olarak Ergenekon'dan çıkış tarihi 9/mart/ (bugünkü takvime göre 22/mart) alınmıştır⁵. 22/mart "Nevruz" olarak tabir edilir. Bunun çıkışı ile kışın bittiği baharın geldiği kabul edilir.

1 Osman Turan, 10'luk devrenin Çinliler'e ait olduğunu ve Türkler'in bu devreyi kullanmadığını, zaten buna ihtiyaç olmadığını söylüyor.

2 Turan, O.: İbid., s.30-31

3 İbid., s.31'den Pelliot, Memoire, 315

4 İbid., s.32-33

5 Yanbey, M.Kemal: Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı20 (Mart-1950) s.305-306

Sözünü ettiğim Oniki Hayvanlı Türk Takvimi Moğolistan, Çin, Hindistan ve Japonya yolu ile Meksika'ya geçerek Amerika yerlileri tarafından kullanılmıştır.¹ Anadolu halkı arasında da bugün bu takvimin kullanıldığını görüyoruz: "Yukarı Kür ve Aras boyları ile Çoruk'un sağ kolları üzerindeki sahalarda (Kars, Erzurum, Çoruh) illerinde...² halk arasında ufak farklarla bu takvim kullanılmaktadır.

1 Yanbey, İbid., s.306

2 Kırzioğlu, M. Fahrettin: Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, sayı.11, (Haziran-1950) s.170

C- MİLÂDÎ TAKVİM (GREGORYEN TAKVİMİ)

I.Ö.45 yılında Sezar'ın emriyle meydana getirilen Julien takvimindeki normal güneş yılından 11 dakika 14 saniyelik eksikliği gidermek için Papa XIII.Gregoryen'in emriyle hazırlanmıştır.

Bu takvimde başlangıç olarak İsa'nın doğumundan 4 yıl sonrası kabul edilmiştir. Yukarıda bahsettiğim Julien takviminin hatası 5/Ekim/1582 tarihi 15/Ekim/1582 olarak giderilmiştir¹

Bugün kullandığımız takvim budur. Bir yıl 30-31 günlük 11 ve 28 günlük (dört yılda bir 29 olur ve buna artık yıl denir) 12. aya bölünmüştür.

Türkiyede Gregoryen Takvimi 1923 yılında kabul edilmiş ancak, 1926'da kullanılmaya başlanmıştır.²

D- HİCRÎ TAKVİM (İSLÂM TAKVİMİ)

İslâm aleminin kullandığı takvindir. Bu takvim başlangıç yılı olarak Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçü (Milâdî 15/ Temmuz/ 622) nü alır. Burada yıllar güneş yılı olmayıp, kamer yılıdır.

Ay, dünya çevresindeki dolanımını ortalama olarak 27 ile 32 günde tamamlar. Ancak ay, dünyaya uyarak güneş çevresinde de ayrıca dolandığından kavuşma devrimi yani, güneş, yer ve ayın tekrar eski bağıl duruma geçmeleri 29 gün 12 saat 44 dakika 3 saniye de olur. Bunun sonucu olarak da Hicrî takvimde sene, seneden 11 gün evvel gelir.

1 Engin, Semanur: A.Ü.F.F. Astronomi kürsü notları, 1968-1969, s.16

2 Hayat Ansiklopedisi, Takvim maddesi.

Kamer yılı 12 aydan meydana gelmiş olup, Muharrem'in birinde başlar ve 354-355 gün sürer¹

Hicrî takvimde aylar şu şekilde sıralanır ve adlandırılır: Muharrem (Aşure), Sefer (Savaş ayı), Rebiülevvel (bu aya I. Mevlût veya büyük Mevlût'de denir), Rebiülahir (II. Mevlût veya Küçük Mevlût'de denir), Cimesiyelevvel, Cimesiyelahır, Recep, Şaban, Ramazan, Şevval (bayram ayı), Zilkade, Zilhicce (Kurban ayı).

E- RÛMÎ TAKVİM (SELEFKÛS TAKVİMİ)

Rûmî takvimin başlangıcı da Hicrî takvimin başlangıcı olan 622'dir. Ancak, Rûmî takvimde güneş yılı esas olarak alındığından Hicrî yıldan iki yıl ileri, Gregorien takviminden de 13 gün geriydi. 1917'de tarih aynı kalmak üzere 13 günlük farkı gidermek için bir değişiklik yapıldı. Memleketimizde, 1926'da Milâdî takvimin kabulü ile terk edildi.²

Rumî takvimde de aylar şu şekilde sıralanır³: Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Teşrinievvel, Teşrinisanî, Kânunuevvel, Kânunusanî

1 Hayat Küçük Ansiklopedi, Takvim maddesi.

2 Hayat Ansiklopedisi, Takvim maddesi.

3 Kayseri'de halk bu ay adlarını kullanıyor bkn.

Kayseri takvimi.

F- HALK TAKVİMİ

Toplayıcı, avcı, çoban, çiftçi v.b. gibi hangi çeşit ekonomiye sahip olursa olsun, her sosyal ünitenin, içinde yaşadığı doğanın coğrafi ve o toplumun ekonomik yapısına uygun kendine özgü bir takvimi vardır. Bu takvim, toplumun tek bir ferdi tarafından ve kısa bir zamanda meydana getirilmiş olmayıp, toplumun tüm üyelerinin müşterek bir eseridir.

Böyle bir takvimin meydana gelmesinde, coğrafi, ekonomik, tarihsel, dinsel faktör ve unsurlar en önemli rolü oynar.

Köklü bir tarihe sahip olan milletimizin de bir takvimi olduğu gibi, Anadolu toprakları üzerine serpilmiş 40,000'den fazla iskân yerinin de her birinin kendine özgü bir takvimi vardır kanısındayım.

Ben, elimdeki imkânlar içinde, Uşak ili merkez ilçesinde yerli halk arasında kullanılan takvimi açıklamaya çalışacağım.

VIII- UŞAK TAKVİMİ

A- UŞAK'DA AYLARIN ADLANDIRILIŞI

Bugün ilimizde aylar, Milâdî takvim aylarına uygun olarak adlandırılır. Fakat yaşlılar arasında dinsel konulardan söz edilirken Hicrî takvim, resmî konularda ve doğum tarihlerinde Rûmî takvim sene, ay ve günleri esas alınır.

Durum, merkez ilçe ve buna bağlı; İkisaray, Bozkuş, Karacahisar, Bozköy (Zep), Banaz kazasına bağlı; Kızılhisar köyleri ile Eşme kazasına bağlı; Dişkaya, Köseler, Ortabağ (Adana), Ulucak köylerinde böyledir.

Milâdî takvim ayları aynen kullanılmakta, ancak, Şubat ayı; Ulucak, Köseler, Dişkaya, Bozkuş, Ortabağ köylerinde "Gücük ay" olarak adlandırılmaktadır. Bu ayın diğer aylardan kısa olması dolayısıyla, Anadolu'nun bazı yerlerinde de bu aya (gücük ay) tabir edilmektedir.¹

Bugün merkez ilçe ve gidilen köylerde Hicrî takvim aylarından; Muharrem, Sefer, Recep, Şaban, Ramazan dışındaki aylar pek kullanılmamaktadır.

1 Özergin, M. Kemal: Halk Takviminde Aylar, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, sayı. 238, Mayıs-1969, s. 5275-276

B- UŞAK'DA GÜNLERİN ADLANDIRILIŞI

Merkez ilçe yerli halkı arasında haftanın günleri şu şekilde adlandırılır:

Resmî tatil olan Pazar günü yerli halk arasında (Girey) olarak kullanılır. Bu kelimenin sözlüklerimizde yeri yoktur.¹ Pazartesi,(Gulabazarı) olarak isimlendirilir. Manisâ'nın kazası olan Kula'nın çarşı pazarı bugün kurulur. Kula'nın dil dönüşümü neticesinde Gula olduğunu ve bugüne adına verdiğini öğrendim. Salı,Uşak'da (Dernekgardeşi) olarak adlandırılır. Bugünde halı ipi pazarı kurulur. Halı dokuyan veya dokutanlar ip ihtiyaçlarını bugün kurulan pazardan temin ederler. Çarşamba'nın ismi (Dernek olarak kullanılır. Eskiden şehir pazarı perşembe günü kurulduğundan,halı dokutanlar işçilerine parayı çarşamba günü verirmiş. Bugün bazı yaşlılar çarşambaya (Yenibazar) diyorlar. Perşembe,(Bazar) olarak adlandırılır. Zamanımızda bugüne yaşlılar (Eskibazar) demektedirler. Cuma,yine aynı adıyla tanınır. Gittiğim bütün köylerde bugün hiç bir işe gidilmiyor. Cuma (Müminler bayramı)olarak vasıflandırılıyor. Cumartesi Uşak'da aynı isimle tanınıyor.

Bugün yaşlılar arasında,bu eski isimler kullanılmamasına rağmen günler değişiklik göstermiş. Şehir pazarı çarşamba günü kurulur.

¹ Yund,Kerim: Gün Adlarının Manâları,T.F.A.Dergisi, sayı.122, Eylül-1959,s. 1989

Bu gün adları köylerde çevrenin durumuna göre değişiklik gösterir. Gidilen köylerde günlerin adlandırılışı şöyledir:

DİSKAYA KÖYÜ;

Pazar-----Bazar veya Girey
Pazartesi-----Gulabazarı
Salı-----Gulabazarertesi
Çarşamba-----Eşmebazarı
Perşembe-----Cumaşağı
Cuma-----Cuma
Cumartesi-----Cumartesi

KÖSELER KÖYÜ;

Pazar _____ Dernek
Pazartesi _____ Gulabazarı
Salı _____ Salı
Çarşamba _____ Eşmebazarı
Perşembe _____ Cumaşağı
Cuma _____ Cuma
Cumartesi _____ Cumaertesi

ORTABAĞ VE ULUÇAK KÖYLERİ;

Pazar ----- Dernek
Pazartesi ----- Gulabazarı
Salı ----- Selendi¹
Çarşamba ----- Eşmebazarı
Perşembe ----- Cumaşağı
Cuma ----- Cuma
Cumartesi ----- Cumaertesi

¹ Selendi, bu iki köye yakın olan Manisa'nın ilçesidir.

Merkez ilçeye bağlı İkisaray, Bozkuş, Karacahisar, Bozköy ve bir vesile ile gittiğim Çakırlar köylerinde günlerin adlandırılışa bir birlik gösterir.

Söyleki:

Pazar	-----	Girey
Pazartesi	-----	Gulabazarı
Salı	-----	Dernekgardeşi
Çarşamba	-----	Dernek (Yenibazar)
Perşembe	-----	Eskibazar
Cuma	-----	Cuma
Cumartesi	-----	Cumartesi

IX- DİN İLE İLGİLİ BELLİ GÜNLER

A- ÜÇ AYLAR: Uşak yerli halkı arasında "üç aylar," sık kullanılır. Halk bu aylarda yerine getirmekle mükellef olduklarına inandıkları bir takım işlemlere riayet ederler.

1- Recep: Hicrî takvim aylarınının 7.si olan Recep ayı ile üç aylar başlar. Bu ayın girmesi ile camilerde kalabalık artmaya, ibadet ve edep belirgin olarak kendini göstermeye başlar. Kadınlar saç ve ellerine kına yakarak mübarek ayları sevinçle karşıladıklarını ifadeye çalışırlar.

2- Şaban: Recep ayını takibeden ve Hicrî takvimin 8.ayı olan Şaban ayında ibadet kendini daha kuvvetli bir şekilde gösterir.

Şaban ayının sondan üçüncü günü çoğu evlerde Hatim indirme işlemine başlanır¹. Günde on yaprak (1 Cüz) okumak suretiyle Ramazan bayramından üç gün önce biter. Şaban ayında, Ramazan'a hazırlık yapılır. Evlerde Şibit, Peksimet v.s. hazırlanırken çarşıdan kuru üzüm, kuru erik v.s. gibi hoşafılık erzak alınır.²

3- Ramazan: Ramazan ayı tam manâsı ile ibadet ayıdır. Yerli halkın hemen hepsi, hattâ 5-6 yaşlardaki çocuklar bile oruç tutar, teravih namazlarına katılırlar.

Üç aylar aynı zamanda hayır aylarıdır. Yerli halk arasında zekât, fitire verme ve hayır dağıtma işlemleri belirgin olarak kendini gösterir.

1 Hatim: Bu ayda günün herhangi bir vaktinde mahalle kadınları bir evde toplanırlar. Hoca, hafız, imam v.b. gibi bu işi iyi bilen bir şahıs Kuran'ı yukarıda belirtilen zaman içinde baştan sona devreder. Bugün bu iş ticaret havasına bürünmüştür.

2 Şibit: Saç üzerinde pişirilmiş yufkaya verilen mahalli isimdir.

B- DİNSEL BAYRAMLAR

Bilindiği gibi dinsel bayramlar Kurban ve Ramazan bayramlarıdır.

1- Kurban Bayramı: Kurban kelimesi Arapça olup isimdir.

Sözlük Anlamı: "1. Tanrıya yaklaşıma sayılarak onun uğrunda kesilen eti yenir hayvan. 2. Bir uğura feda olma.¹

Kurban bayramı, Hicrî takvimin 12. ayı olan Zilhicce'nin 10'unda başlayıp 4 gün sürer.

Merkez ilçede bayramdan 4-5 gün önce köşe başlarında bıçak bileycileri görünmeye başlar. Bunlar kurban bıçaklarını ucuz olarak bileyilerler. Bileyciler yerli halktandır. Aletleri; değirmen taşına benzer, iki kalas arasına yerleştirilmiş, ayak ile döndürülebilen kumtaşı (gro) ile küçük bir yağ taşından ibarettir.²

Halk, evlerinde ne kadar bıçak ve satır (şekil 2) varsa hepsini bu günlerde bileyletir.

Uşak'da kurban hayvanı olarak; koyun, koç, erkeç, keçi, inek, dana, nadiren deve kesilir.

Merkez ilçede Kurban bayramı, bayram namazına gitmekle başlar. Bu arada evde kalan kadın ve kız çocukları sokaklara dek temizlik yaparlar. Namazdan sonra ilk iş kurbanı kesmektir. Kurban genellikle evin erkeği tarafından kesilir.

¹ Özön, M. Nihat: Osmanlıca-Türkçe Sözlük, Tan gazetesi ve mat., İstanbul-1965, 4. baskı, Kurban maddesi

² Taşın merkezine yerleştirilen demir çubuk hem mil, hemde taş hareket veren kol vazifesi görür. (Şekil-1)

Evdaki erkek, hayvan kesemiyorsa bu iş bir kasaba 10-20 Tl. arası bir para karşılığı yaptırılır. Kurbanın derisi bir cami veya kuruma verilir.

Kurban bayramında hemen her mahalleye çamurdan ocaklar yapılır. Bu ocaklarda kurbanın kelle (baş) ve paçaları ütülür¹ iyice temizlenmesi için kızgın demirle dağlanır. Bu sebeple kurban bayramı süresince bütün mahalleler yanık kıl kokar.

Kesim işi bittikten sonra kurbanın sol yarısı fakir fukaraya dağıtılır, sağ yarısı ise kavurma yapılır ve ilerde yenilmek üzere saklanır. Dağıtımda en az 7 hane söz konusudur.

Öğleden sonra gençler bayramlık elbiselerini giyerek komşu ve akrabalara bayram mübareğine giderler. Yağlılar evde kalır ve gelenleri kabul eder.

Şehrin pazar yerine yakın bir alanda bayram yeri kurulur. Tüm bayramlarda olduğu gibi civar köy ve kasaba halkı şehre gelir.

¹ Ocaklar körüklü olup demirci veya arabacı kalfalara tarafından çalıştırılır. Kelle bu ocaklarda yakılarak kollarından temizlenir, bu işleme "üttürmek" tabir edilir. Bir takım (baş ve 4 ayak) 100-150 krş.'a ütülenir. İlimizde genellikle kellenin derisi yüzülmez.

2- Ramazan Bayramı

Ramazan bayramı Hicrî takvim aylarının 10'uncusu olan Şevval (bayram) ayının birinde başlayıp üç gün sürer.

Ramazan ayı boyunca sahurda, her mahallede, o mahalle mensuplarından fakir bir kimse davul çalarak halkı uyandırır. Davul çalma işi belediyeye bayram sonu bir miktar para vermek suretiyle alınır. Uyandırma işleminde, her evin kapısında maniler söylenir. Davulcu bütün mahalleliyi tanıdığından manilerin sonuna ev sahibinin adını da ekler. Ev sahibi isterse davulcuya para verir.

Ramazan bayramına (şeker bayramı) da denir. Bu bayramda yerli halk, peksimet, kadayıf, baklava v.s. hazırlar. Bayram mübareğine gelenlere tatlı şeyler ikram edilir. Davulcu bütün evlerden peksimet, para, mendil, çorap v.s. toplar.

C- ADAK ADAK NEDİR-NASIL OLUR ?

Adak kelimesi Türkçe olup isimdir.

Sözlük anlamı: "Bir dileğin yerine gelmesine yardımları dokunsun diye, kutsal sayılan ölümlerin ruhu adına kurban kesme, mum yakma gibi bir şeye niyet etmek.¹" tir. Adak kutsal sayılan ölümlerin adına yapıldığı gibi tanrıya da yapılır.

Bugün Uşak'ta adağın, kurban kesme, Kuran'dan ayetler okuma, müvlüt okutma, dedelere mum yakma, fakirlere para, giyecek veya yiyecek verme gibi çeşitleri vardır.²

Söz konusu (Adak Adak) açıklamasını yaptığım adaktan tamamen ayrıdır.

Uşak'ta, adak adak Ramazan ve Kurban bayramları arafe gecesi yapılır. 6-18 yaş arasındaki çocuklar gündüzden anlaşılarak gece yarısından sonra birleşirler. İçlerinden büyük olan iki kişi elebaşı olur. Hepsinin elinde bezden yapılmış torbalar vardır. Grup kapı kapı dolaşarak şu tekerlemeyi söyler:

"Adak adak, yağlı dudak, üzüm çöpü, armut sapı, kestane kabuğu gili gili gillangoz." Ev sahibi gündüzden aldığı kestane, leblebi, leblebi şekeri, akide şekeri, üzüm, elma, armut v.s. yi bir kaba doldurur ve elebaşlarına verir. Elebaşı verileni gruba eşit miktarda pay eder.

1 Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Adak maddesi.

2 Adak kelimesi ve eş anlamlı kelimelerin etimolojileri, karşılaştırılmaları, anlam ve kapsamaları hakkında geniş bilgi için bakınız:

Tanyu, Hikmet: Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak yerleri, A.Ü.İ.F. yayımları LXXVIII, A.Ü. Basımevi 1967

Eğer adak para olarak verilmişse, bunu iki elebaşı alırlar ve değerlerine kendi torbalarındakinden birer avuç vererek itirazı önlerler. Hemen her mahalle bir adakçı grubuna sahiptir. Kurulan gruplar çeşitli mahalleleri dolaşır. Bu sebeple bir eve birden fazla adakçı grubu gelir. Ev sahipleri hiç usanmaksızın her adakçı gruba adak dağıtırlar. Bu gelenek bugün dahi Uşak'ta belirgin bir şekilde kendini gösterir.¹

¹ Uşak'ta adak adak hakkında daha geniş bilgi için:
bkn. Tunç, Ali: Uşak'ta Arife Sabahı, Adakçılar, T.F.A.D. cilt4,
Eylül-1956, s.86
Tanyu, N.: Ibid., s.195

D- KANDİL NEDİR-NASIL OLUR ?

Kandil kelimesi Lâtince olup isimdir. Türkçe'ye Arapça'dan geçmiştir.

Sözlük anlamı: "İçinde sıvı bir yağ ve fitil bulunan kaptan ibaret ışık aleti... Kandil gecesi: berat,miraç,regaip ve Peygamber'in doğumu yıldönümlerine rastlayan gecelerin her biri,ki o gecelerde minareler kandillerle donanır...¹" Bugün artık minareler kandillerle değil elektirikle aydınlatılmaktadır.

Bir sene içinde beş kandil gecesi vardır. Bunlar sırası ile: Mevlût kandili,Regaib kandili,Mirac kandili,Berat kandili,Kadir gecesidir.

1-Mevlût Kandili: Mevlût; Arapça bir kelime olup isimdir.

Sözlük anlamı: "1.Doğma,dünyaya gelme. 2. Doğulan yer."² Bu kelime Türkçe'ye son harfi (T) olarak geçmiştir. "Mevlit," veya "Mevlût," olarak kullanılmaktadır.

Mevlût kandili,Hız.Muhammed'in doğum gecesine tekâül eden Hicrî takvim aylarından 3. sü olan Rebiülevvel (1? Mevlût) ayının 12. gecesidir.

1 Türk Dil Kurumu Sözlüğü,kandil maddesi.

2 Özön,M.Nihat,İbid., Mevlût maddesi

2- Regaib Kandili: Regaib kelimesi de Arapça olup isimdir.

Sözlük anlamı: "Rağbet olunan şeyler. (Leyle-i Regaib), Recep ayının ilk cuma gecesi olan kandil."¹

Regaib kandili Muhammet peygamberin ana rahmine düştüğü gecedir.

3- Mirac Kandili: Mirac Arapça bir kelime olup isimdir.

Sözlük anlamı: "1. Merdiven. 2. Hz.Muhammet'in, Tanrı huzuruna çıktığı gece."² Günde 5 vakit namaz bu gecede farz kılınmıştır. Mirac kandili Hicrî takvim aylarından 7. si olan Recep ayının 27. gecesidir.

4- Berat Kandili: Berat, Arapça olup isimdir.

Sözlük anlamı: "...(Leyle-i Berat), Muhammet peygambere, Peygamberliğinin bildirildiği 15. Şaban gecesini anmak için kandil."³

5- Kadir Gecesi: Kadr kelimesi Arapça olup isimdir. Türkçe'ye "Kadir" olarak geçmiştir.

Sözlük anlamı: "1. Değer. 2. İtibar, onur. 3. Rütbe. 4. Nicelik, derece... (Leyle-i Kadr), kadir gecesi."⁴

Kadir gecesi Hicrî takvim aylarının 9.su olan Ramazan-ın 27. gecesidir. Kuran'ı Kerim bu gecedin itibaren nazil olmaya başlamıştır.

⁵ Bu 5 kandil gecesinde genellikle camilerde mevlût okunur.

1 Özön, İbid., Regaib maddesi.

2 İbid., Mirac maddesi.

3 İbid., Berat maddesi.

4 İbid., Kadir maddesi

5 Bu sayfadaki parantez içi yazılar italik olup parantez yoktur

Uşak'ta kandil gecelerinin bir özelliği vardır. Kandil gecelerinde, çocuklar ellerinde kandil, gemici feneri veya mumlarla ev ev dolaşarak, "Kandilci geldi," diye bağırır ve para toplurlar¹;

Bu gecelerde hemen her evde sabahlara dek ibadet edilir. Hiç bir ev sahibi gelen kandilcileri elleri boş göndermek istemez. Eskiden 30-40 sene önce, müezzinler minarelere asılan kandillerle kandile çıkarlar veya kandil gecelerinde bazı fakirlere kandilleri kiraya verirlermiş².

1 Kandil, gemici feneri, Şekil-3a-3b

2 Eski minare kandilinin tarif üzerine şekli. Şekil-4

E- DİNSEL ANLAMDA KINA YAKIMI

Kına kelimesi Arapça hına, hanna kelimelerinden Türkçe'ye geçmiştir. Baş örtüsü anlamına da kullanılır.¹

Kına, küçük bir ağacın yapraklarından elde edilen, yeşil renkli, hoş kokulu bir tozdur. Ağacının Lâtince adı (Lawsonia Inermis L.) dir. Kına ağacı Afrikanın kuzey kesimleri, Mısır, İran ve Hindistan'da yetişir. Türkiye'de Akdeniz bölgesinde de yetişir.²

Kına su ile karıştırılıp melhem haline getirilerek yakıldığında, deri ve kıl üzerinde kızıl bir rengin tonlarını verir. Koyuluğu deri veya kıl üzerinde kalış süresi ile değişir.

Uşak'taki bir inanca göre; kına ve baharat, Adem atamız ile Havva anamızın göz yaşlarından hasil olmuştur. Bir başka inanca göre kına cennet toprağıdır.

Uşak'ta kınayı genellikle kadınlar yakarlar. Kına ellere, ayaklara ve başa yakılır. Zamanımızda ayaklarda kına çok nadir olarak görülüyor. Kadınlara göre kına; dimağın gübresidir. Erkekler arasında da ellerine kına yakanlar vardır. Genellikle köylü erkekler sağ ellerinin parmak(bilhassa küçük parmak) uçlarına kına yakarlar. Kınanın eldeki çatlakları, yaraları iyileştirdiğine de inanılır. Düğünlerde, (genellikle köy düğünlerinde) gelin ve damadın ellerincede kına yakılır.

1 Özön, Op. cit. kına maddesi.

2 Yund, Kerim.: Silifke'de Kınanın Düşündürdükleri, T.F.A.D. sayı.153, Nisan-1962 s.2688-89

Yaşlı kadınlara göre; kınasız elle tahretlenen kadının tahret yerine gavur eli gelirmiş.

Kınalı ellerle, ahirette kevser şarabı içilirmiş.

Kına her zaman yakınılır. Ancak, Uşak'ta Ramazan bayramında kına yakılmaz. Zira, Ramazan: " bak benden ayrıldıkları için sevinip kına yakıyorlar,, diye gücenirmiş.¹

Kurban bayramında kına yakmak sevaptır. Seyrek olarak kurbanlıklara da kına yakılır. Recep ve Şaban aylarında, Ramazan ayını karşılamak üzere yaşlı kadınlar, el ve başlarına kına yakarlar. Bu kına yakımı süs mahiyetinde olmayıp dinsel bir önem taşır ve kınanın içine karanfil, karabiber, zencefil, darçın gibi baharat da dövülmüş olarak karıştırılır.

Kına ay olarak Sefer ve Muharrem (Aşure) aylarında yakılmaz. Çünkü bu aylar matem aylarıdır.

1 Yund, Op. cit. aynı inanç.

F- AŞURE VE DAĞITIMI

Uşak'ta Hicrî takvim aylarının 1.si olan Muharrem ayının bir adıda Aşure veya Aşır ayıdır.

Aşure kelimesi, Arapça Aşura kelimesinden Türkçe'ye geçmiştir.

Sözlük anlamı: " 1. Muharrem ayının 10. günü. 2. O gün pişirilen tatlının adı. (Bu, Nuh peygamberin gemisinin toprağa oturduğu günün anması sayılır.)"¹

Aşureye Uşak'ta (Aşıraşır) da denir. Aşure Muharrem ayında dağıtılır. Dağıtımında fakir zengin ayırdedilmez. Kurban kesen ev aşure dağıtmak mecburiyetindedir. Eğer dağıtmazsa o evin ocağında hıncır (domuz) eti kaynayacağına inanılır. Aşurenin içine kurban kavurmasından bir kaç tane atmak adettir.

Aşurenin nereden geldiği hakkındaki bir inanış şöyledir: Nuh tufanı 40 gün sürer. Tufan sonu Nuh'un gemisi toprağa oturur. Gecen zaman zarfında gemide erzak tükenmiştir. Her taraf çamur olduğundan, karada da yiyecek yoktur. Nuh erzaktan artta kalan ne varsa birlikte pişirir. Gemideki her canlıdan çiftler o gün bu yemeği yerler.²

İşte, aşure başta buğday olmak üzere, en az 7 cins taneli yiyeceğin şeker veya pekmezle pişirilmesinden meydana gelen hayır tatlısıdır.

1 Özön, Op. cit. Aşura maddesi

2 Aynı inanç, İslâm Ansiklopedisi, Aşure maddesi.

X- DİN DIŞI BELLİ GÜNLER

A- Yılın Bölünüşü

Uşak merkez ilçe ve buraya bağlı Bozkuş,İkisaray, Banaz'a bağlı Kızılhisar köyleri ile Eşme kazasına bağlı Dişkaya,Ulucak,Kö-seler,Ortabağ (Adana) köylerinde sene iki büyük kısama bölünür.¹ İki ana bölümden birincisi Kasım,ikincisi Hidreñlez'dir.

Merkez ilçeye bağlı eski ismi ile Zep yeni ismiyle Bozköy ve Karacahisar köylerinde,sene esasta ikiye ayrılmakla beraber,8 adet 45'e bölünür. Bunların sıra ve adlandırılması şöyledir:

Zemheri:	45 gün
Hamsin :	" "
Mart 9'u:	" "
Hidreñlez:	" " (Bu devrede ığdeler çiçek açar ka- dınlar kıızışır.)
Gündönümü:	45 gün (Bu devreye " Gayrak Gızını" da denir kızlar kıızışır.)
Avastos :	45 gün
Eylül :	" "
Kasım :	" "

1- KASIM:Kasım devresi 8-kasım günü başlayıp 5-mayıs gü-nü sona eren kış devresidir. Kasım ayının son 23 günü ile aralık, ocak,şubat,mart,nisan aylarını ve mayıs ayının ilk 5 gününü içine alan 179 günlük bu devrede,Bozköy ve Karacahisar köyleri hariç,üç 45'lik devre sayılır. Bunlar sırası ile;Kasım,Zemheri,Hamsin'dir.

1 Aynı bölümlene,

Yund,Kerim.: T.F.A.D. sayı.130, Mayıs-1960, s.2139

a- Kasım: Büyük kasım devresi içinde, 8-kasım günü başlayan ve 22-aralık günü biten, ilk 45 günlük devredir. Kışın başlangıcı olarak kabul edilir.

b- Zemheri: 23-aralık (10-kânunuevvel) ta başlayan 5-gubatta biten 45 günlük devredir.¹

Dişkaya ve Köşeler köylerinde Zemherinin başlangıcı şu şekilde tayin edilir:

Dişkaya'da: Ülker yıldızı doğudan batıya kavuştuğu gün Zemheri-1 der, 45 gün devam eder.

Köşeler'de: Terazî yıldızı ile Ülker yıldızı birleşip görünmez hale geldiklerinde Zemheri-1 der, 45 gündür.

Verilen bilgilere göre, yıldızların kayboluşu 10-kânunuevvel (22-aralık) e tesadüf ediyor. Ancak Köşeler köyünden iki zat kış devresi için şu fikirleri ileri sürüyorlar: Zemheri, 13-aralık (1-kânunuevvel) ta girer, 45 gün devam eder ve 26-ocakta biter, 27-ocakta hamsin girer, 45 gün de o sürer ve 12-martta biter. 13-martta, mart-9'u 1 der, 9 gün sonra eski 9-mart (bu günkü takvime göre 21-mart) ta kış biter.

Bu durumda; Köşeler köyünde de Bozköy ve Karacahisar köylerinde olduğu gibi (Mart-9'u) diye ayrı bir devreyi kabul etmek gerekiyor. Dikkat edilirse mart-9'u (bu günkü takvime göre 21-mart), tek bir günü ifade eden bir deyim durumundan çıkmaktadır.

¹ Zemherinin bir adı da erbain (karakış) dir. Erbain Arapça 40 sayısı anlamına gelir ve zemheri esasta 40 gündür. Fakat, Uşak merkez ilçe ve yukarda isimlerini zikrettiğim köylerde zemheri 45 gün olarak kabul edilir, hesaplamalarda da 45 gün olarak kullanılır

Ancak,böyle bir devre mevcudiyetinin kesinleşebilmesi için,geniş çapta ve derinlemesine bir araştırma gerekliliği ka-
masındayım. Bu ise oldukça geniş bir zamana ihtiyaç göstermek-
tedir.

C- Hamsin: 6-şubatta başlayıp 21-mart (eski tak-
vime göre "Rûmî,, 9-mart) günü biten 45 günlük devredir.¹

d- Sayılı: Yukarda belirttiğim üç 45'e,merkez
ilçe ve gidilen köylerde "Sayılı,, tabir edilir. Sayılı 135 gün
olup devreleri belli ve günleri sayılıdır. Kış halk üzerine et-
ki yaptığından çıkması beklenir ve sık sık çıkacağı gün hesabe-
dilir,sayılır.

e- Cemileler (Cemreler): Cemre,Arapça bir kelime-
dir.

Sözlük anlamı: "1. ateş halinde kömür. 2. Şubatta azar
azar artan hararet."²

Cemre kelimesi ,Uşak merkez ilçe yaşlıları arasında ve
araştırılan bütün köylerde Cemile veya Camile şeklinde kullanılır.

Cemre 7'şer gün ara ile üç batında tamamlanır. Cemre,
havaya,suya ve toprağa sıra ile düşer.

Havaya düşmesi 21-şubatta olur ve havalar ısınmaya baş-
lar. 7 gün sonra 28-şubatta suya düşer,sular ısınmaya başlar.
7 gün sonra da toprağa düşer,toprak ısınmaya başlar.

1 Hamsin Arapça bir kelime olup 50 sayısı anlamına gelir.
Esasta hamsin 50 gündür. Merkez ilçe ve gidilen köylerde 45 gün
olarak kabul edilir ve hesaplanır.

Merkez ilçe yaşlıları (45-50 yaş üstü) arasında ve yurtdışında isimlerini verdiğim bütün köylerde cemrenin sudaki görünüşi ile ilgili bilgi aynıdır.

Şöyleki: Sudaki cemre siyah benekleri olan sicim gibi bir şeydir.

Merkez ilçe ve köylerdeki genç nesil bunun kurbağa yumurtaları olduğunu biliyor. Bunların zamanla kuyruk ve ön ayaklarının meydana geldiğini (Ortabağ köyünde bu haldeki kurbağaya çömçöm balığı diyorlar), giderek kurbağa olduğunu söylüyorlar. Gerçekte tüm halk bunu biliyor fakat tariflemeye kullanıyorlar. Kurbağa yumurtaları şubat ayı sonlarında suda görünmeye başlar.

f- Mart-9'u, Dokuzun dokuzu, Abru'l beşi, Durna geçişi, Leylek kışı, Oğlak kışı¹.

1- Mart-9'u: Bu günkü takvime göre 21-marta rastlar. Merkez ilçe ve gittiğim bütün köylerde, mart-9'u hakkında verilen bilgi aynıdır.

Şöyleki: Tarihlenemiyen bir mart-9'unda çok şiddetli soğuk meydana gelmiş, büyük kayıplara sebep olmuş. Bu yüzden dikkatli davranmak gerekir.

2- Dokuzun dokuzu: Mart-9 (21-mart)'undan 9 gün sonra 9 karış kar yağmış. Kış mart-9'unda bittiği için 9 saatte erimiş yağın kar. Bu olayda tarihlenemiyor. Merkez ilçe ve köylerde aynı bilgi veriliyor.

1 Mart-9'u, Dokuzun dokuzu, April beşi, tarihlemeleri Kayseride de var.

bkn.

3- Abrul-5'i: Rûmî takvimin ikinci ayı olan nisan'ın, merkez ilçe ve köylerdeki bir adı da abrul veya ebrüldür. Bu ay bugünkü takvime göre 14-nisanda başlar. Bugünlerde otlar yeşermeye tabiat canlanmaya yüz tutar. Kış tamamen geçmesine rağmen bazı seneler 3-5-abrül arası bir kış havasını andırır. Bu yüzden, abrul-5'i halk arasında iyi bilinir.

4- Durna geçişi: Dişkaya ve Köseler köylerinde, durna sürüleri, 1-kasım (bugünkü takvime göre 13-kasım) da şarka (doğu) doğru geçerler. Aslen yörük olan bu köylerde, durna geçişiyle, teke (erkek keçi) sürüye yürülmesi (döllenmesi) için salınır. Tekenin sürü içinde kalma süresi 15-2 aydır. Köylüler bu zamanla, (KOSSAK BİTESİYE) dölleme bitinceye kadar derler.

Doğuya geçen durnalar mart-9 (21-mart)'unda, yani tohur dökümü (oğlakların, keçi yavrularının doğmaya başlaması)'nde garba (batıya) geçerler¹.

5-Leylek kışı: Mart ayı içinde leylekler gelmeye başlar. Mart-9'u 1 dediğinde (13-mart), leylek yuvaya bir yumurta bırakıp gider². Rûmî 15-mart (Milâdî 28-mart) ta tekrar gelerek iki yumurta daha bırakır ve yatar.

Yavrular çıktığında ilk çıkan yavruyu leylek yuvadan atar. Köylülere göre, bu ilk yavru mart-9'u bir (13-mart) de yuvaya bırakılan yumurtadan çıkmıştır.

1 Diğer köylerde durna geçişi sadece isim olarak veriliyor. Bu konuda bilgi verilemiyor.

2 Burada da ifadeden anlaşılacağı üzere, mart-9'u diye ayrı bir devre mevcut görünüyor.

Yumurtanın bırakıldığında kış henüz bitmediğinden, bu yavru cılız ve hastalıklı olacaktır. Bu sebeple ölmesi gerekir. Leylek kışı bugünkü takvime göre 22-mart, 28-mart arasındaki zamana verilen addır. Çok şiddetli olmamakla beraber, bazı seneler kendisini hissettirir derecededir.¹

6- Oğlak kışı: Oğlak, keçi yavrusuna verilen addır. Teke (erkek keçi)'nin sürüye katılma zamanı, kış bitimi (Rûmî mart-9'u, Milâdî 21-mart) nden geriye 5 ay 10 gün sayılarak bulunur. Yani, tekenin sürüye salınması Milâdî 1-kasımdan itibaren dir. Böylece tohur (yavrular)'un dökümü mart sonunda olur. Eğer oğlakların doğumundan sonra şiddetli soğuk olur ve oğlakları kırsarsa (hasta edip öldürürse) buna oğlak kışı adı verilir. Oğlak kışı her zaman olmaz.

¹ Leylek ve oğlak kışları, Dişkaya ve Köseler köyleri dışındaki yerlerde sadece isim olarak biliniyor. Bu konuda bilgi verilemiyor.

2- HİDRELLEZ

Senenin ikinci büyük kısmı olan Hidrellez 6-layıs günü başlayıp 7-kasım günü sona eren 186 günlük yaz devresidir. 186 günlük bu devre kış devresi gibi tali devrelere (Bozköy ve Karacahisar gibi iki köy hariç) ayrılmıyor. Bununla beraber, bu devre içinde geçen zaman parçaları ve noktalar işaretleniyor.

a- Hidrellez: Hidrellez bir yanıylada, devre başlangıcı olan 6-mayıs gününe verilen addır. Anadolu'nun çeşitli il, ilçe ve köylerinde bu günle ilgili çok sayıda araştırma yapılmış, Hidrellezde uygulanan pratik ve tatbikatlar en ince ayrıntılarına dek işlenmiştir.¹

Hidrellez kelimesi, Hızır ve İlyas kelimelerinin halkımız ağzında, değiştirilerek birleştirilmesinden meydana gelmiştir. Türkiyenin bazı yerlerinde Hızır'a-Hıdır, İlyas'a da-Ellez denilmektedir. Bu iki ismin sahipleri iki peygamberdir. İnanca göre bunlar, Ab-ı Hayat suyunu içmiş olup, ölmezlik mertebesine sahip kişilerdir.²

Hızır denizlerin, İlyas da karaların hakimidir. Her ikisi de yoksul, düşkün ve muhtaçlara yardım edicidirler. Yazın başlangıcı olan 6-mayıs günü buluşur, konuşur ve hemen ayrılırlar.

Hidrellez, "Sümerlerde, İbranilerde, Yunanlılarda, Araplarda, Türklerde ve daha başka uluslarda var olduğu görülmektedir."³

1 Türk Folklor Araştırmaları Dergileri.

2 Öztelli, Cahit: T.F.A.D., sayı.147, Ekim 1961, s.2525-27

3 Yund, K.: Op.Cit., s.2139

İnanca göre, Hızırın elinin deydiği yerde bolluk olur, uğur olur. Hızır, Hidrellez günü bütün gül fidanlarını ve akarsu kıyılarını tek tek dolaşır. Fidanların üstünde, altında, kökünde, akarsu kıyılarında insanlar tarafından konulmuş şeylere uğur, bereket dağıtır. Kısaca, Hızır o gün, istek ve dilekleri yerine getirmek için insanogluna yardımla görevlidir.

Yozgat'ta Hidrelleze (Egrice) denilmektedir.¹

Uşak merkez ilçe hariç gittiğim köylerde Hidrellez'le ilgili pratik ve tatbikatları göremedim.

Merkez ilçede Hidrellez şu şekilde karşılanır:

BAHT-CAHT: 5-mayıs günü evler çok dikkatli bir şekilde temizlenir. Yatsı namazından sonra kadınlar genellikle genç kızlar bir köke bağlı iki soğan pürçüğünü eşit boyda keserler. Bunlardan birine "baht," diğerine "caht," olarak işaret konur. İşaret, yön durumuna göre (doğu, batı-sağ, sol) olabileceği gibi iki ayrı renkteki ip pürçüklere bağlanarak ta konur. 6-mayıs sabahı hangi pürçük uzamış ise senenin ona göre geçeceği yorumu yapılacaktır.² Adlandırma, (var-yok, sefa-cefa) olabildiği gibi şahsi bir takım meselelerin olumlu veya olumsuzluk sınaması şeklinde de olur. Özellikle genç kızların evlenip evlenemeyeceği konusu yaygındır.

1 Özbaş, Hasan: Yozgat'ta Egrice (Hidrellez) Hazırlığı, T.F.A.D. sayı.170, Eylül-1963, s.3168-69

2 Aynı tatbikat Bursa ve Yozgat'ta görülüyor, Bkn. T.F.A.D. sayı.170-222

BOL PARA: 5-mayıs gecesi kadınlar birçok kâğıt parçasını, bir gül fidanı dibinde makasla küçük parçalara ayırarak çoğaltırlar. İnanca göre; Hızır gece yarısından sonra gelecek ve bunları yapana o sene içinde bol para sağlayacaktır.

BEREKET PARASI: 5-mayıs günü akşamı kadın, genç kız ve genellikle çocuklar, bir bez parçasına çakıldıkları (sardıkları) küçük parayı gül dalına asarlar¹. İnanca göre; Hızır gece o paraya el sürer. 6-mayıs günü alınan para, bünyesindeki bir güçle bir çok parayı yanına çekecektir. Bu sebeple o para gelecek Hidrellez'e dek harcanmaz.

Bazı yaşlılar (eskiden) bu paranın delikli olmasına dikkat eder, hatta onu kuşaklarına, ceplerine dikerlermiş. Çoğu yaşlı kadınlar, gençliklerinde edindikleri bereket parasını, çehiz sandıklarında sakladıklarının söylediler.

ARZUHAL YAZMA: 6-mayıs günü şafak sökmeden bir akarsu başına gidilir. İstekler bir kâğıt üzerine yazılır, kâğıt suya bırakılır.

İnanca göre: Akarsu vasıtası ile denize giden arzuhal sahibine İlyas peygamber de yardımcı olurmuş².

" Tuna boylarından gelen Türk göçmenler bu dilekçeleri Tuna'ya bırakırlarmış.³"

1 Aynı tatbikat, Bursa'da da mevcuttur. Bkn. Malçioğlu, Rahmiye: Bursa'da Hidrellez, T.F.A.D. sayı.222, Ocak 1968

2 Aynı inanç, İbid.

3 İbid.,

EV İSTEĞİ: Genellikle evi olmayan ve yeni evli kadınlar,5-mayıs günü geceye doğru,akarsu kıyısına yada gül fidanı dibine maket evler yaparlar. Malzeme taş,kiremit,çalı v.s.dir. Hızır'ın o gece buraya uğradığına ve isteği yerine getireceğine inanılır.

VAR-YOK HAMURU: 5-mayıs gecesi bir çanak hamur yoğrulur. Yoğurulan hamur iki eşit parçaya bölünür. Bu parçalardan birine var,diğerine yok hamuru olarak işaret konur. 6-mayıs günü sabahı hamurlardan hangisi kabarmış ise senenin buna göre yorumu yapılır.

ATEŞTEN ATLANMA: 6-mayıs sabahı,mahalle çocukları evlerinden eski hasır,çalı çırpı,eski sepet,tahta parçası v.s.yi sokağın ortasında ateşlerler. Mahalledeki genç kadın,erkek ve çocuklar bu ateşin üstünden atlarlar. " Bunun anlamı,dileklerin,bereketin,şifanın Hızır'a duman aracılığı ile duyurulmasıdır ki, bu eski bir Türk gelenegidir.¹"

Bu tatbikatların dışında,çocuğu olmayan kadınlar,5-mayıs akşamı akarsu kenarına çöp,çamur,bez v.s.den beşik(salıncak) veya çocuk yaparlar. Böylece çocuk sahibi olunacağına inanırlar.

1 Ibid., s.4635'den: Öztelli,Cahit: Başa Hasır Yakmak, T.F.A.D. sayı.50-1953

Zengin olmak isteyenler,6-mayıs sabahı akarsu kenarından, her taşa değer vererek çakıl taşı toplarlar. Taş toplayanlar dönerlerken birbirlerine,"kaç para topladın," diye sorarlar. Verilen cevap istenen para miktarı kadardır. Eğer dilek yerine gelirse taşlar toplandığı,yere bırakılır.

6-mayıs günü (bu,tatbikatlar eski etki ve önemini kaybetmekte olduğundan,genellikle mayıs ayının ilk pazar günü yapılır.) merkez ilçe halkı,merkeze 4-5 km. mesafedeki; Akse çamlığı,merkeze 3 km. mesafedeki; Çokkozlar ve Ankara-İzmir asfaltı üzerinde merkeze 1 km. mesafedeki Ilıcaksu mesireliklerine gider. Buralarda yer kapabilme meselesi yüzünden,halk adeta yarış eder. Gülünür,eğlenilir,oyunur; baharın gelişi sevinç ve neşe içinde kutlanır.¹

1 Gittiğim köylerde Hadrellez pek sönük geçer.

b- BAĞ BUDAMA VE KALEM AŞISI ZAMANI

Gittiğim köylerde çok küçük çapta, merkez ilçede oldukça geniş alanda bağ ve bahçe ziraati yapılmaktadır.

Ağaçların dikimi şubat, mart aylarında yapılır. Bağların budanması ve kalem aşısı 15-marttan sonradır. Bu tarihten itibaren bağ ve bahçelerde hummalı bir faaliyet görülür. Merkez ilçede yerli halkın çoğunluğunun, merkez ilçenin kuzeydoğu, kuzey, ve kuzeybatı kesimlerinde bağları vardır. Bazı aileler yaz aylarını bağlarda geçirirler.

Köylerde ağaç aşısı, genellikle Armut ağacı, ekim ayı içinde, ay görünmez hale geldikten sonra yapılmaya başlanıyor. Bu durum 15-ekimden sonra meydana geliyor.

Ağaçların budanması hemen her yerde aynı zamanda oluyor. Yaşlı ağaçlar ekim ayı ve sonrası, genç ağaçlar ise mart-nisan aylarında budanıyor.

c- GÜN DÖNÜMÜ

Merkez ilçe ve gittiğim köylerde gün dönümü gayet iyi biliniyor. Bazı tarihlemelerde de kullanılıyor.

Bilimsel olarak gün dönümü şöyledir:

Güneş hareketi sebebiyle dünya ekvatoruna göre 6 ay kuzeye, 6 ay güneye kayar. Bu iki kaymayı tamamlarken iki kere ekvator üzerinden geçer.

Kayışlar tarihlenecek olursa; 22-aralık, 21-haziran arası güneş kuzeye (kış devresi) 21-haziran, 22-aralık arası güneye (yaz devresi) kayar.

Kuzeye kayışı sırasında,22-aralık,21-haziran,güneş 21-mart tarihinde ekvator üzerindedir. Güneye kayışı sırasında, 21-haziran,22-aralık,ise güneş 21-eylülde ekvatordadır. Güneşin ekvator üzerinden geçiş tarihleri olan 21-mart ve 21-eylül tarihlerinde gece gündüze eşittir. 22-aralık yılın en uzun gecesini, 21-haziran ise yılın en uzun gündüzünü ihtiva eder¹

Merkez ilçe ve köylerdeki halkın çoğunluğu,gün dönümlerinde güneşin çok uzak bir noktadan dönüp dünyaya yaklaştığını,sonra bir noktadan tekrar geri dönerek uzaklaştığını söylüyorlar. Bu yaklaşma ve uzaklaşma durumunda gece,gündüz zamanlarının eşitlik veya fazlalık hallerini izah ediyorlar.

Köylüler aralarındaki konuşmaların bazılarında gün dönümlerini başlangıç olarak alıyorlar.

Örneklem:— Susama gün dönümünden sonra attım.

— Benim sarı inek gün dönümünden iki hafta önce doğdu.

— Bu yıl bostanı gün dönümünden bir hafta sonra bozdum.

Bu konuşmalarda kastedilen gün dönümü onlarca malumdur.

1 Engin,S.: Op.Cit. s,50

d-SAN (SAM) YELİ

Sam; Arapça bir kelime olup sözlükte: " 1.Sıcak rüzgâr. 2.Zehirli,ağulu." anlamlarına gelmektedir.¹ Köylerde "sam" kelimesi "san" olarak kullanılıyor.

Araştırdığım köylerde bugün ekonomik yönden çiftçilik ağır basmaktadır. Bu sebeple sam rüzgârı hakkında verilen bilgiler tatminkâr olup,bilimsel bir anlam taşıyor.

Ekin (genellikle buğday) çiçek halinde iken,başakta taneyi kaplayan kapçık (kavuz) ucuna bir ipçik (misel) ile bağlı dölleme taneciği vardır. Bu tanecik buğdayın cinsine göre sarı rengin çeşitli tonlarına alır.²

Ekinin çiçek halinde olması haziran ayı içindedir. Bu halde yağmur yağması veya san yeli esmesi ile bu tozlar(dölleme tanecikleri) dökülür ve buğday evin almaz (döllenenmez) böylece kapçığın içi boş kalır,tane gelişmez. Bu duruma köylüler "ekin öhlez (cansız) kalır" diyorlar. San yeli haziran ayı içinde güney (kible) den sıcak ve şiddetsiz olarak eser. Rüzgârın sıcak olması dolayısıyla,ipçik (misel) kurur ve dölleme tozu,rüzgârın şiddetsiz esmesinden dolayı olduğu yere düşer. Neticede dölleme olmaz.

San yeli her zaman esmez. Bazı seneler eser ve zararlıdır.

1 Develioğlu,Ferit: Osmanlıca-Türkçe Okul Yazışma Sözlüğü, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limitet Şirketi,Ankara-1964 sam maddesi.

2 Urfa Ziraat Müdürlüğü Teknisyeni,Cemal Yüksekaya.

e- ÜZÜMLERE BEN DÜŞME ZAMANI

Üzümlere ben düşmesi, yeşil tanenin üzerinde bir veya birkaç nokta halinde kızılığın belirmesidir.

Merkez ilçe ve ova köylerinde temmuz ayı sonlarında üzümlere ben düşmeye başlar. Bundan sonra üzümler süratle gelişmeye başlar. Olgunlaşma eylül-ekim aylarında son bulur. Bazı aileler, üzüm salkımlarını koparmadan balmumuna batırılmış torba veya kese kâğıdı içine koyup sap kısmına gelen ağzı büzürek bağlarlar. Bazı kerelerde salkımı dalı ile beraber toprağa gömerler. Salkım hava almadığı ve beslendiği için bozulmadan kış sonlarına dek saklanmış olur.

Üzümlere ben düşme zamanı hatırlanamayan tarihlemelerde seyrek de olsa kullanılır.

f- EYYAMBUHUR (EYYAM-I BAHUR)

Eyyam-ı bahur terkibi Arapçadır. Sözlükteki karşılığı; "ağustosun ilk haftasında olan sıcak günler." dir. Bu terkip halkımız ağzında eyyambuhur kelimesi şekline dönüşmüştür.

Bununla ilgili inançlar; Söz konusu bütün yerlerde eyyam-ı bahur 30-temmuz, 8-ağustos tarihleri arasında olur, geliş anı belli değildir. Bu günlerde mala, mağada (hayvana, bitkiye) dokunulmaz.

1 Develioğlu, F.: Op. Cit. Eyyam maddesi.

Eyyam-ı bahurda ağaca çivi çakılırsa ağaç kurur.

Dala ayran süzme kesesi asılsa ağaç kurur. Hiç bir şeyin yok edemediği ayrık otlarıyla kaplı bir tarla eyyam-ı bahurda sürülse, ayrığın kökü kalmaz.

Eyyam-ı bahurda çift sürülecek olsa, çift hayvanları hasta olur ve ölür.

Belirtilen tarihler arasında, bu olaylara sebep olan şey tariflenemiyor. Bu etkileri yapan şeyin güneş ışığı içinde bir hassa olduğu söyleniyor.

g- KAMPANYA

Uşak Şeker Fabrikası merkez ilçeye 5km. mesafede, Uşak-Ankara asfaltı kenarında yer alır.

17-Aralık-1926'da Nuri Şeker tarafından kurulan fabrikada her sene (1959'dan bu yana başlangıç 1-15-eylül tarihleri arasında) toplanan pancarın işlenmesi için kampanya açılır.

Kampanya süresi, 1926-1967 tarihleri arasında en az 1936'da 1-eylülde başlamış 44 gün devam etmiş, en çok 1960'da 11-eylülde başlamış 170 gün sürmüştür. 1967'de 11-eylülde başlayıp 151 gün devam etmiştir. Kampanya müddetince fabrikada ortalama 1048 muvakkat işçi çalışmaktadır¹.

¹ Uşak İl Yıllığı, Op.cit., s.293-305

Uşak Şeker Fabrikası kampanyasının başlangıç ve bitiş tarihleri merkez ilçe, kaza ve köy halklarına yakından ilgilendirir. Muvakkat işçilerin çoğunluğu merkez ilçe dışındadır.

Pancar ekimi ile meşgul olan Bozkuş, İkisaray köyleri ile çevre köylerde, kampanya başlangıç, bitiş tarihleri ve süresi sık kullanılan tarih noktalarıdır.

b- KOÇ KATIMI

Gittiğim köylerden Bozkuş, Karacahisar, İkisaray köyleri Uşak ovası içinde yer alırlar. Bu köylerde koç tutulmaz. Bu köyler Uşak Şeker Fabrikasının küsbe (şekeri alınmış pancar artığı) sinden faydalanırlar. Bura köyleri, yazın bol miktarda pancar yaprağı kurutma şansına sahiptirler. Bu sebeple tohurun (yavrunun) kış aylarında doğması mühim bir mesele değildir. Zira, küsbe ve pancar yaprağı tohura yetecek miktardadır. İklim de dağ köylerine nisbetle daha yumuşaktır. Adlarını verdiğim köylerde harman kalktıktan sonra koç serbesttir. Yani sürü arasına girer. Küçük baş hayvanların yavrulama zamanı 5 ay 10 gündür.

Banaş kazasına bağlı Kızılhisar köyünde koç tutulur. Genellikle 10-ekime dek koç besidedir. Bu tarihten sonra koç katımı başlar. Koç sürüye katılırken süslenir, sırtı koyu sarı bir renk (kök boyası) ile boyanır. Boyauzlarına elma, aliç gibi mevsim meyvaları takılır. Tohurun dişi veya erkek olması arzusuna göre bazı aileler koğun sırtına küçük kız veya erkek çocukları bindirir.

Bugün bu seromoninin sadece zayıf izlerini görüyoruz. Köyde,artık bu husustaki inançlar zayıflamış,tatbikatlar körelmiştir.¹

Eşme kazasına bağlı Dişkaya,Köseler,Ortabağ,Ulucak köyleri nisbeten dağlık bir arazide kurulmuşlardır. Bu köylerde koç tutmak söz konusudur.

Dişkaya köyü: 9-mart (bugünkü takvime göre 22-mart) kışın bitimidir. Bu tarihten geriye 5 ay 10 gün sayılır. Buna göre besideki koç sürüye katılır. Koçun katımında esen rüzgâr 5 ay sonra geri gelecektir,bunun tohuru hasta etmemesi için hesap gerekir. Genel olarak 10-ekimden sonra koç katımı başlar. Bu tarihe dek koç besidedir.

Dişkaya köyünde koç katımı ile ilgili seromonileri göremiyoruz.

Ortabağ ve Ulucak köyleri: Dişkaya köyündeki gibi geriye sayma yapılır. 10-ekimden itibaren koç serbesttir. Köyde keçi sürüleri de olduğundan,teke(erkek keçi) nin sürüye salınımı koçunkinden 1,5-2 ay sonradır.

Bu köylerde de konuyla ilgili seromonileri göremiyoruz.

¹ Bir vesile ile gittiğim Banaz kazasına bağlı Büyükoturak (bu köy aşağı,orta,yukarı Kozviran köylerinden meydana gelmiştir) in Yukarı Kozviran köyünde de durum aynıdır.

Köseler köyü: Bu köyde koç katımı diğer köylerden daha önce yapılmaktadır.

10-eylül ve bunu takibeden günlerde, beside bulunan koç serbesttir. Böylece tohur 15-mart ile 15-şubat tarihleri arasında dökülür. Bu köyde teke katımı şöyle hesaplanır: Hamsin ikiye bölünür, ilk 22'de camile düşer. Tohurun camile (cemre) den sonra dökülmesi gerekir. Geriye 5 ay 10 gün sayılır, geriye sayma genellikle 10-ekimde neticelenir. Bu tarihten itibaren teke katımı başlar.

Bu köyde de koç katımı ile ilgili herhangi bir seromoni yapılmamaktadır.

I- DİĞER KONULAR

a- Kırkım: Gittiğim bütün köylerde, koyunların yünü eylül ayı içinde kırkılır (kesilir). Bu ürün yün olarak adlandırılır. Yaz mahsulü olduğundan elyaflar ince ve nisbeten yağsızdır.

Yapağı, mayıs ayı içinde kırkılır. Bu kış ayı mahsulü olması sebebiyle elyaflar kalın ve yağlıdır.

Keçilerin kılı mayıs-temmuz arası alınır. Kıl genel olarak köylüler tarafından eğrilir ve ıstar tabir edilen dikey tezgâhlarda kilim, heybe, geri (kağnıyla saman taşımada kullanılan büyük çuval, sitil), çuval yapımında kullanılır. Yapağı genellikle dışarıya satılır. Yün ise dışarıya satılmayıp yatak, yorgan, yastık doldurmada ve çorap, fanilâ örmede kullanılır.

b- Çeşitli Ürünlerin Ekilme Ve Kaldırılma Zamanları: Köylerde çeşitli ürünlerin ekilme ve kaldırılma zamanları, coğrafi (yer şekilleri ve iklim gibi) farklılıklar nedeni ile küçük değişiklikler arz etmekle beraber, bölgesel bir birlik göze çarpar.

Tüm köylerde buğday ekimi, 15-ekimi takibeden ilk yağmurdan sonra, toprağın tava gelmesi ile yapılır.

Köylere göre çeşitli ürünlerin ekilme ve kaldırılma zamanları şöyledir:

Çakırlar köyü: Buğday Ekim ayı yarısından sonra ilk yağmuru takibeden günlerde toprağın tava gelmesiyle ekilir. Havaların durumuna göre temmuz-ağustos aylarında kaldırılır.

Arpa: Ocak-mayıs ayları arasında ekilir. Arpa 45 günde alınabilir. Genellikle haziran-temmuz aylarında kaldırılır.

Pancar: Mart- nisan aylarında ekilir. Takriben 25-eylülünden itibaren kalamaya başlar.

Bostan: 6-mayıstan sonra ekilir. Temmuz-ağustos aylarında kaldırılır.

Bozkuş köyü: Buğday; 15-ekimden önce ekilen buğdaya "kızılca kızgın,, adı verilir. Toprak tava gelmediğinden mahsul küçük taneli ve esmer olur.

Esas buğday 15-ekimden sonra yağın yağmuru takibeden günlerde, toprağın tava gelmesi ile ekilir. Her iki cinste temmuz-ağustos aylarında kaldırılır.

Arpa: İki cins arpa ekimi yapılır.

1- Güzlük (siyah) arpa; ekim ayında atılır, mahsulü iyi değildir haziran ayında kaldırılır.

2- Yazlık (beyaz) arpa. Şubat-mart aylarında ekilir. Makbul olan arpa budur. Haziranda kalkar.

Pancar: Mart-nisan ayları içinde ekilir, 15-eylülünden itibaren kalkmaya başlar.

Bostan: Mayıs ayında dikilir. Temmuz-ağustos ayları içinde kalkar.

Nohut ve darı (mısır) ın ekimide aynıdır. Bunlar haziran-temmuz aylarında kaldırılır.

İkisaray köyü:

Buğday: 15-ekimden sonra yağmurun yağması ve toprağın tava gelmesi ile ekilir. Temmuz-ağustos aylarında kalkar.

Arpa: İki çeşit arpa ekimi yapılır.

1- Çakır (güzlük) arpa. Ekim ayında ekilir, haziranda kalkar.

2- Beyaz (yazlık) arpa. Şubat-mart aylarında ekilir, haziranda kalkar. Makbul olanı budur.

Pancar: Mart-nisan ayları içinde ekilir, 10-eylülünden itibaren kalkmaya başlar.

Bostan: 10-mayıs, haziran arası dikilir. Temmuz sonu-ağustos içinde kaldırılır.

Mısır ekimi aynıdır, temmuz ayında kalkar. Nohut, burçak mercimek, mart-10-mayıs arası ekilir. Temmuz-ağustos aylarında kaldırılır.

Karacahisar, Bozköy köyleri:

Buğday; 15-ekimi takibeden ilk yağmurdan sonra toprağın tava gelmesiyle ekilir. Temmuz-ağustos aylarında kaldırılır.

Haşhaş, güzlük arpa, ıspanak ekimi aynı günlerde yapılır. Haşhaş ve arpa haziranda kaldırılır.

Arpa: Beyaz arpa şubat-mart aylarında ekilerek haziranda kaldırılır.

Ortabağ ve Ulucak köyleri:

Buğday-Haşhaş: 15-ekimi takibeden ilk yağmurdan sonra ekilir. Ağustos ayı içinde kaldırılır.

Arpa: Mart ayı içinde ekilir. Haziranda kalkar. Mısır da aynıdır.

Bostan: Nisan ayı içinde ekilir. Temmuz-ağustos aylarında kalkar.

Öküz Darısı: Sapları hayvan yemi olarak kullanılan mısır cinsi.

Haziran ayı içinde arpa kaldırılmış tarlaya (arpa anızı) ekilir.

Ağustos ayında kaldırılır.

Dişkaya köyü:

Buğday:, 15-ekimi izleyen ilk yağmurdan sonra toprağın tava gelmesiyle ekilir. Temmuz sonlarında kaldırılır.

Bostan: Nisan ayı içinde ekilir. Temmuz-ağustos aylarında kalkar.

Susam: Hidrellezde ekilir, ağustos-eylül aylarında kaldırılır.

Köseler köyü:

Buğday ve arpanın ekim ve biçimi diğer köylerdeki gibidir.

Burçak: Tohur zamanı, mart-nisan aylarında ekilir, haziranda kaldırılır.

Haşhaş: Buğdayla beraber ekilir, haziranda kalkar.

Bostan-Mısır: Nisan-mayıs aylarında ekilir, ağustos aylarında kaldırılır.

Susam: Hidrellezde ekilir, Ağustos-eylül aylarında kaldırılır.

Nohut: Martta ekilir, haziran-temmuzda kaldırılır.

Dişkaya, Köseler, Ortabağ köylerinde 15-ekimden sonra yağın ilk yağmur hafif olursa toprak tava gelmez. Köylüler bu hale alavur tavi veya yergin tavi diyorlar. Bu durumdaki toprağa buğday ve arpa ekilmiyor. Eğer ekilecek olursa, başaktaki siyah tozlu Karadolu tabiredilen bir hastalık olurmuş. Böyle halde ancak burçak ekiliyor.

Yine aynı köylerde "ülker," diye bir hassadan bahsediliyor. Ülker genellikle nohuta zarar veriyor.

Bu her sene olmayıp bazı seneler zuhur ediyor. Konuyla ilgili iki görüşü sizlere sunuyorum:

a- 12-16-mayıs arası gökyüzü ala bulutlarla kaplanır. ve bulutlar aniden dağılırsa güneş serinlemiş olan nohutun çiçeğini vurur. Bakıldak olmaz (nohut kavuzu meydana gelmez).

b- 12-16-mayıs arası, gün doğarken ülker de doğar. Işıkla birleşip canlıyı vurur, hasta eder. O anda ışıkla karşılaşmanın vücudu alalık bulur (vücutta al al lekeler hasıl olur). Nohut bakıldak vermez.

Yine aynı köylerde "Yergin,, tabir edilen bir hal anlatılıyor: Bazı seneler 12-20-kasım arası toprağın yüzü örümcek ağı gibi bir şeyle kaplanır. Buna yergin denir. Toprağın hastalığı olarak kabul edilir. O yıl, hasatın ot ve pıtrak (bir cins diken) la kaplanacağına inanılır.

c- Kışa Hazırlık (Erzak)

Merkez ilçede yerli halk kışlık yiyeceğini toptan alır. Taneli yiyeceklerin ölçü birimi ölçek, yarım ölçek, ölçeğin dörtte biri olan tas ve tasın yarısı olan fitredir. Bir ölçek iki gaz tenekesidir. Yerli halkın evlerinde (eski evlerde) fırın vardır. Ekmek, peksenet, börek v.b. gibi şeyler bu fırınlarda pişirilir.

Peynir: Uşak'ta peynir perakende olarak çarşıdan alınmaz. Her aile kışlık peynir tüketimini bilir. Nisan ayının ikinci yarısında başlayan tuzlama işlemi ağustosun 15'inde sona erer. Yaz boyunca haftalık peynir ihtiyacı taze olarak pazardan temin edilir. Kışın tenekeler veya küplerdeki peynir yenilir.

Salça: Uşak'ta salçaya "nerdenk" denir. Salçayı yerli halk kendisi hazırlar. Dışardan hiç salça alınmaz. Yerli domatesin çıkımı olan ağustos ayı ile eylül ayı boyunca salça yapımı devam eder.

Tarhana: Uşak'ta yerli halkın, yaz kış her öğün sofrasında bulunan bu çorba da bizzat ev kadını tarafından hazırlanır. Tarhananın hazırlanışında; yoğurt, un, domates, tuz, nane, acı biber, soğan gibi malzeme kullanılır. Yapılan hamule bir kazanda 7 gün ekşimeye, 7 gün de tatlanmaya terkedilir. Sonra küçük parçalar halinde temiz bezler üzerine serilir. İki-üç gün sonra öğüştürülerek ve elenerek toz hale getirilir. Kavanozlar içinde saklanır.

Bulgur: Oldukça önemli bir besin vasıtasıdır. Yerli halk bulguru diğer yiyecekler gibi toptan alır. Bulgur eylül ayı içinde köylerde hazırlanır ve şehir pazarında satılır.

Turşu: Turşu Uşak yerli halkının kış hazırlığı içinde önemli bir yer işgal eder. Her aile eylül-ekim ayları içinde turşusunu hazırlar.

Kurutmalar: Yerli halkın kış yiyecekleri arasında mühim bir yer işgal eden taze ürünlerin kurutulmuş şeklidir. Bunlar patlıcan, biber, fasulye, bamye gibi sebzelerdir. Halk bunları toptan alarak kurutmaz. Kurutulacak sebzenin seçimi üzerinde titizlikle durulur. Bu sebeple, yaz boyunca kısım kısım alınarak kurutulur.

B- KOCA YANGIN

Merkez ilçe yaşlıları arasında,sık sık belirli bir nokta olarak sözü edilen,Milâdî 1894 (Hicrî 1310) de meydana gelen bu yangında bir mahalle,hariç bütün ilçe yanmıştır.¹

Bu tarihlere dayanan bir vak'a anlatılarken yaşlılar koca yangını başlangıç olarak alırlar.

C- YUNANIN GELİŞİ VE KAÇIŞI

28-Ağustos-1920'de Yunan kuvvetleri Uşak'ı işgal etmişti. Ancak bu işgal 30-Ağustos-1922'de son bulmuş düşman talan edilmişti.

İki senelik işgal sırasında düşman çok sayıda kişiyi kurşuna dizmiş,halkın bir kısmını Yunanistan'a sürmüş ve kaçarken de öldürmüş,yakmış,yıkılmış.

Bu hadiseler,halkımızın zihinlerinde yaşamakta olup,eskiden dem vurulduktaki belli bir tarih vermek gerekirse " Yunan geldikten şu kadar önce... şu kadar sonra.... veya Yunan gittikten şu kadar önce.... şu kadar sonra... " gibi zaman sürecindeki nokta belirtilir.

E- RESMÎ BAYRAMLAR

Yurdumuzun her yerinde olduğu gibi Uşak'ta da resmî bayramlar büyük bir sevinç ve saygı içinde kutlanır.

¹ Yağcı,Hakkı: Dünkü Bugünkü Uşak,Halk Eğitimine Yardım derneği dergisi, c.1, sayı 7-8 Ağustos-Eylül-1969,Uşak.

Bu bayramlarda belediye bandosu,okullar,küçük bir asker gurubu kendilerine düşen vazifeyi fazlasıyla yapmaya çalışırlar.

23-nisan,19-mayıs,27-mayıs bayramları geniş bir halk kitlesi seyirciliğinde şehir stadında,30-ağustos,1-eylül (Uşak'ın kurtuluşu) ve 29-ekim bayramları belediye binası önünde ve istasyon caddesinde kutlanır.

Bayram gecelerinde belediye binası önünde davul ve zurna çalınır. Çevre köylerden bayramı görmek için kalabalık guruplar şehre iner.

Uşak halkı bayrama çok düşkündür. Bu günlerde,çarşıda kalabalıktan yürünemez.

Bayram günleri de halkınız arasında sık kullanılan tarih noktalarıdır.

XI- RÜZGARLAR VE HAVA TAHMİNLERİ

Her köy yerleşim alanı, rüzgârın yönü, rüzgârla birlikte gelen iyi veya kötü etkiler ve rüzgârın şiddetine göre isim vermiş rüzgârlara.

Bozkuş köyü: Güneyden esen rüzgâra; aşayel denir. Haziranda esen poyraza; bocuk (köpek) gıran fırtınası, yine haziranda esen lodosa çanak gurutan fırtınası denir. Bu iki rüzgâr yerleri kurutur mahsule zarar verir.

Yağmur tahmini: Bir bulut kuzeyden, bir bulut güneyden gelir yukarda çakılırsa yağmur yağar. Gece ayın etrafı kırmızı çemberli ise o gün muhakkak yağmur yağar.

Ortabağ köyü: Doğudan esen rüzgâra; günyeli, batıdan esene; Akçayel, kuzeyden esene; danagıran, güneyden esene; aşağıyel, güneybatıdan esene; gabayel, kuzeybatıdan esene; demirciyeli, kuzeydoğudan esene; Poyraz denir.

Kar ve yağmur tahmini: Akçayel esince kar yağar. Gabayel eser eser bırakırsa yağmur yağar. Poyraz eserse bulut dağılır.

Köseler köyü: Doğudan esen rüzgâra; günyeli, batıdan esene; akçaörüzgâr, kuzeyden esene; poyraz, güneyden esene; gabayel, veya lodos, kuzeydoğudan esene; danagıran veya demirci rüzgârı denir.

Hava tahmini; Gabarüzgâr yağmur getirir. Poyraz bulut dağıtır. Akçarüzgâr kışın kar getirir, baharda bitkiye serinlik verir, yazın harman savurur.

Ağustos girerken mallar birbirine yakın yatarsa kış sert geçecektir.¹

Güzün koyunlar ağıla dönerken, acele acele ot toplamaya başarlarsa kış sert geçecektir.

Ay avlandı (halkalandı) mı yağmur yağar.

Kavak, yapraklarını tepeden dökmeye başlarsa kış hafif, alttan dökmeye başlarsa kış sert geçecektir.²

İlk ay görüldüğünde ağzı açık (hilâl) sa o ay kurak gider, eğer ay yuvarlak ise yağışlı geçer.

Dişkaya köyü: Doğudan esen rüzgâra; günyeli, batıdan esene; akçarüzgâr, kuzeyden esene; poyraz, güneyden esene; gabayel denir.

1 Aynı inanç Polatlı'da da görülüyor.
bkn. Ürek, Şükriye: Polatlı'da Halk Meteorolojisi, A.Ü.D.T.C.F.
Etnoloji kürsüsü, seminer, 1969

2 a.g.e.

XII- UŞAK TAKVİMİNDE ATASÖZLERİ

- 1- Deli şubat; dellendi, beygir eşek çullandı.¹
- 2- Şubatin arpası, martın sıpası.
- 3- Gücük ay gücünü üzer, martta derisini yüzer.²
- 4- Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.
- 5- Mart gitti, dert bitti.
- 6- Mart 9'u gelmeyince, yörük kazığı sökmez.
- 7- Abrul açıştı, goca öküz ota yapıştı.
- 8- Abrulun kışı da var, hoşu da var.
- 9- Sitte-i sever, kapıyı çevir.
- 10- Korkarım abrulun beşinden, goca öküzü ayırır eşinden.
- 11- Bulut gidir Şam'a, çek öküzü dama.
- 12- Bulut gider Aydın'a, git işine gaydına.
- 13- Eyyambuhurda ırılan dal yerine gelmez.
- 14- Hamsin, Zemheriye;

— Senin yerinde ben olsam garibanın tarnasını buz tutturdum. Dermiş.

- 15- Gaba rüzgârla poyraz arasında bir konuşma;

Gaba rüzgâr:

— Hani benim dal yelekeek efelerim ?

Poyraz:

— Ben onları büze godum, ateşin başına düze godum.

1 Aynı atasözü: Ürek, Ş.: İbid

ATASÖZLERİNDEKİ DEYİMLERİN ANLAMLARI

abru: Nisan ayı.

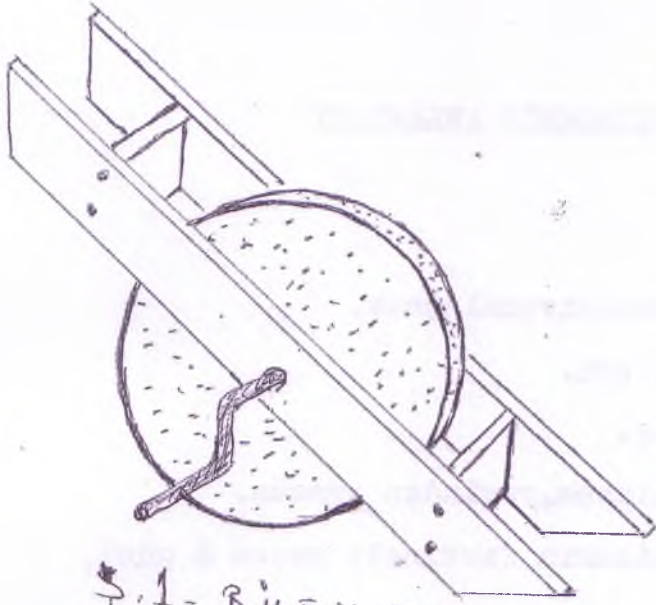
dellenmek: Huysuzlanmak, hırçınlaşmak.

gücük, bucuk ay: Şubat ayı.

ğayd: Meşguliyet, uğraş.

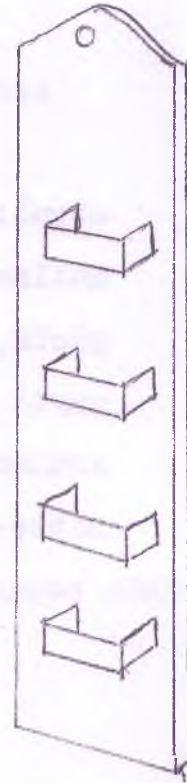
ırılmak, ırlanmak: Sallanma, yerinden oynama.

Sitte-i sevir: Eski nisanın fırtınalı geçen 6 günü,
koca öküz soğuğu.

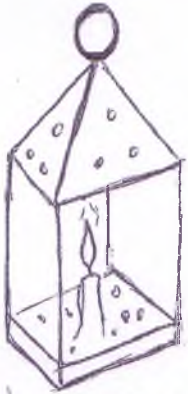

Ş.1-BİLEY TAŞI

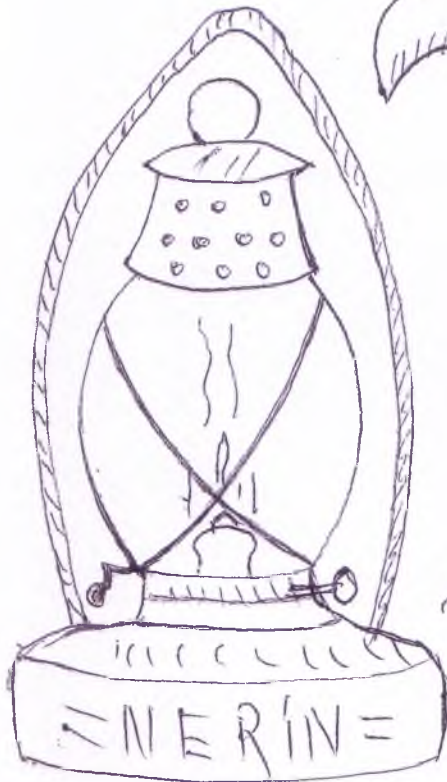
Ş.4 ESKİ
CAMİ
KANDİLİ

Ş.2. SATIR VE TAHRA

Ş.3a KANDİL

Ş.3b. GEMİCİ
FENERİ

S O N S Ö Z

Bir insan topluluğunun kültürel aşaması, ekonomik yapısı, coğrafi ortamı, tarihi, politik ve sosyal organizasyonu, dini, dili, ırkı hangi kategoriye dahil olursa olsun toplum, tabii olayların devirliliği veya yukarıda saydığım hususlar kapsamında cereyan eden bazı olayları, zaman süreci içinde sabit noktalarda belirlemek, işaretlemek ihtiyacındadır. İşaretlenen bu noktaların düzeni o toplumun takvimini yansıtır.

Takvimi, toplumun sahip olduğu bir kısım maddî ve manevî kültür unsurlarının birbirleri ile çatıştırılarak, neticede hasıl olan olumlu veya olumsuz yönlerin bazılarının, zaman akışı içinde noktalama suretiyle aksettirilmesi şeklinde de tanımlayabiliriz.

Anadolu'daki her iskân yerinin kendine özgü takvimlerinin tesbiti ve ortaya konması ile Türk halkının hangi etkiler neticesinde takvim unsurunu yarattığı, maddî ve manevî kültür unsurlarında nasıl bir uzlaşma veya zıtlaşma görüp bunları çatıştırdığı, bazı batıl itikat menşee ve oluşumları ile hayat görüşü ortaya çıkacak ve bir takım kültür değişmelerinin sebep, oluşum ve neticelerinin izahında büyük fayda temin edecektir.

Ancak böyle bir tesbit için elde, çok sayıda ve güvenilir araştırmaların mevcut olması gerektir.

Netice olarak; bir sosyal antropoloğun toplum araştırmalarında, o toplumun kendine özgü olan geçmişteki ve bugünkü takviminde göz önünde bulundurması, araştırmaya çeşitli faydalar sağlayacaktır kanısındayım.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

Kitaplar:

- 1- Ataöv, Türkkaya: Bilimsel Araştırma El Kitabı, Ankara Balkanoğlu Matbaacılık Ltd.Şti. 1969
- 2- Çakıroğlu, Emin: Takvim Nedir ? , M.E.B. Yayın Md. Basılı Eğitim Malzemeleri Hazırlama Merkezi, Ankara, 1964
- 3- Dilgan, Hamit: Takvimler Ve Tarih Tekabülleri, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul, Berksoy Matbaası, 1957
- 4- Turan, Osman: Oniki Hayvanlı Türk Takvimi, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları Tarih serisi: No 3, İstanbul, Cumhuriyet Mat., 1941
- 5- Öner, Necati: Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi, A.Ü.İlâhiyat Fak. Yayınları LXXV, A.Ü. Basımevi, 1965

6- Şefik Tümer, Kayseri Takvimi,

Ansiklopedi, Yıllık ve Sözlükler

- 1- İslâm Ansiklopedisi.
- 2- Hayat Ansiklopedisi
- 3- Hayat Küçük Ansiklopedi
- 4- Uşak İl Yıllığı 1967, İstanbul, Sulhi Garan Mat. 1968
- 5- Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1969
- 6- Özön, Mustafa Nihat: Osmanlıca-Türkçe Sözlük, Tan gazetesini ve matbaası, İstanbul, 1965, 4. Baskı.
- 7- Develioğlu, Ferit: Osmanlıca-Türkçe Okul Ve Yazışma Sözlüğü, Ankara, Doğu Mat. ve Ltd. Şti. Matbaası, 1964
- 8- Yeni İmlâ Kılavuzu, Türk Dil Kurumu, 2. Baskı, 1966, Ankara.

Makaleler:

- 1- Kirzioğlu, M. Fahrettin; Oniki Hayvan Üzerine Dönen Yıllar Ve Ay Adları, T.F.A.D., sayı.11, Haziran-1950, s.170
- 2- Yanbey, M. Kemal; Türk Takvimi Hakkında, T.F.A.D. sayı.20, Mart-1951, s.305-306
- 3- İmer, Ali, Halkalada Hidrellez, T.F.A.D., sayı:96 Temmuz-1957, s.1523-1524
- 4- Yund, Kerim, Türkiyede Hidrellez, T.F.A.D., sayı:130 Mayıs-1960, s.2139-2141
- 5- Yund, Kerim, Gün Adlarının Manaları, T.F.A.D., sayı:122 Eylül-1959, s.1989-1990
- 6- Öztelli, Cahit, Hızır Ve Abı Hayatın Yeri Hakkında, T.F.A.D., sayı:147, Ekim-1961, s.2525-2527
- 7- Yund, Kerim, Silfkede Kınanın Dügündürdükleri, T.F.A.D., sayı:153, Nisan-1962, s.2688-2689
- 8- Özbaş, Hasan, Yozgat'ta Eğrice (Hidrellez) Hazırlığı, T.F.A.D., sayı:170, Eylül-1963, s.3168-3169
- 9- Malçioğlu, Rahmiye, Bursada Hidrellez, T.F.A.D., sayı:222 Ocak-1968, s.4634-4635
- 10- Üzergin, M. Kemal, Halk Takviminde Aylar, T.F.A.D., sayı:238, Mayıs-1969, s.5275-5277
- 11- Sadi, Ruhi, Balıkesirde Hidrellez Merasimi, Halk Bilgisi Haberleri, sayı:11, 1-Eylül-1939
- 12- Fehmi, Hasan, Tanrıya Arzuhal, H.B.H., sayı:28, Eylül-1933
- 13- Dünkü Bugünkü Uşak, Halk Eğitimine Yardım Derneği Dergisi, Uşak, sayı: 7-8, Ağustos-1969